

BALIO SRUOGOS LAIŠKAI JUOZAPUI SRUOGAI: PAREIGINGOJI BIČIULYSTĖ

NERINGA MARKEVIČIENĖ

Įvadas. Straipsnyje pristatomi lietuvių literatūros klasiko Balio Sruogos laišakai, rašyti broliui diplomatui Juozapui Sruogai¹. Šią kolekciją sudaro B. Sruogos laišakai (102 vienetai), rašyti 1916–1947 m., ir J. Sruogos laišakai (100 vienetai), rašyti 1929–1938 m. Daugiausia laiškų saugoma Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Bibliotekos rankraštyne², keletas –

¹ Informacijos apie Juozapą Sruogą rasti galima labai mažai, nes šis asmuo neminimas enciklopedijose, žinynuose, sąvaduose, nefunkcionuoja interneto šaltiniuose. Toliau pateikta išsamiausia ir tiksliausia jo biograma: „Vyriausias, Juozas, buvo gimęs 1886. III.12, kaip ir kiti [Pranciškaus Sruogos ir Agotos Sruogienės] vaikai – Baibokuose. Baigęs Mintaujos gimnaziją, studijavo teisę Petrapilyje. Buvo rimtas, pedantas, susirūpinęs tėviškės švietimu, siuntinėdavo į namus knygas, laikraščius. 1905 m. kartu su Ernestu Galvanausku (tolimesniu Sruogų giminaičiu) veikė revoliuciniame judėjime, buvo rusų kalinamas; išleistas iš kalėjimo su sąlyga, kad gyvens kaime pas tėvus. Pirmojo pasaulinio karo metu baigė karo mokyklą, buvo kariuomenėje sunkiai sužeistas prie Varšuvos. Lietuvoje tarnavo Užsienio reikalų ministerijoje. 1920–1922 m. buvo komisijos taikos sutarčiai su Sovietų Sąjunga vykdyti sekretorius Maskvoje, nuo 1925 metų dirbo Lietuvos pasiuntinybėje Berlyne, nuo 1934 metų Lietuvos konsulas Tilžėje. Buvo vedęs Bronę Jazbutytę. Mirė Kaune 1957.XII.12 (keistu sutapimu tą pačią dieną, kada Chicagoje buvo iškilmingai minima Balio mirties 10 metų sukaktis)“ (Vanda Sruogienė, „Po velėna pumpurėlis“, in: *Balys Sruoga mūsų atsiminimuose*, sudarė Vanda Sruogienė, Vilnius: Regnum fondas, 1996, p. 36). Šią biogramą papildė ir nedatuotas biografijos fragmentas: „Vokiečių okupacijos metu su vokiečiais nebendradarbiau[au]; dirb[au] vietos lietuvių įstaigose (Kauno miesto Savivaldybės Finansų sk[yriuje], o vėliau Socialinės globos direkcijoje). [...] 1940–41 m. [dirbau] Maisto pramonės Liaudies komisariate, o nuo 1944 m. Kauno miesto Vykd[omojo] kom[iteto] Socialinio aprūpinimo skyriuje, kurį dėl ilgesnio susirgimo teko apleisti. Dabar dirbu Lietuvos valstyb[iniame] Kūno kultūros institute“ (Juozapo Sruogos laišakai Baliui Sruogai (toliau – JS laišakai BS), 1938, in: *Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Bibliotekos rankraštynas* (toliau – LLTI BR), f. 53, b. 858, l. 1r–v).

² Balio Sruogos laišakai Juozapui Sruogai (toliau – BS laišakai JS), in: LLTI BR, f. 53, b. 262–318, 697–699, 1300; JS laišakai BS, in: LLTI BR, f. 53, b. 854–858, 1427. BS ir JS laiškus į LLTI BR 1959-01-18 perdavė Jolita Sruogaitė; žr. Kostas Korsakas, „Padėka Jolitai Sruogaitėi Kaune už Marijos Grigaitytės gautą Balio Sruogos rankraštinę medžiagą“, in: LLTI BR, f. 91, b. 168, l. 1r, 2r, 3r.

Maironio lietuvių literatūros muziejuje Kaune³. Brolių korespondencija iki šiol nepublikuota⁴, neanalizuota, neaprašyta. B. Sruogos gyvenimo ir kūrybos tyrinėtojas Algis Samulionis naudojami laiškuose pateikta faktologija rengdamas monografiją apie rašytoją⁵. Keli žodžiai apie šiuos laiškus išsakyti aptariant rašytojo laiškyną ir jo skaitmeninimo darbus⁶. Svarbu, taikant „atidaus skaitymo“ metodą, išsamiau, kreipiant dėmesį į detales, atsakyti, kuo šis Sruogos laiškų rinkinys išsiskiria kitų rašytojo laiškų kontekste, kokių naujų žinių suteikia apie jį ir jo brolius, kokius įsitvirtinusių stereotipus apie brolių santykius paneigia, kaip laiškų medžiaga susijusi su atsiminimų liudijimais, kokie šios kolekcijos tekstologiniai ypatumai.

Balys Sruoga laiškus broliui Juozapui pradėjo rašyti Pirmojo pasaulinio karo metais, studijuodamas literatūrą Petrogrado universiteto Istorijos-filologijos fakultete. Kaip galima spręsti iš karo metais rašytų laiškų Valerijai Čiurlionytei, Sruoga iš pradžių nemėgo ir vengė dešimčia metų vyresnio brolio, apsilankydavusio ir Petrograde. J. Sruoga, jau nukentėjęs kare, norėjo brolių apsaugoti nuo priverstinės tarnybos svetimoje kariuomenėje, todėl griežtai ir valdingai vertė stoti į karo inžinierių mokyklą mokytis dešimtininku (pats tokią ir baigė). B. Sruoga, nors ir suprato logišką brolio argumentą, gerus norus, negalėjo pakęsti įsakmių nurodinėjimų. Brolių Juozapą vadino „šaltu ir skaitliuojančiu despotu“⁷, laikė jį racionaliū, rūsčiu, rimtu⁸. Pirmieji įspūdžiai, atsispindėję keliuose ankstyvuosiuose laiškuose, kurių fotostatinės kopijos buvo pasiekę Vandą Sruogienę Čikagoje, ir suteikė pagrindą manyti, kad broliai buvo „oficialūs“, jų santykiai „tolimiausi“, o bendravimas liėtė tik „kasdieninius įvykius“. Pabrėžti ir jų būdo skirtumai: Juozapas Sruoga – „pats protingiausias“, „perdėm materialistas“, o Balys Sruoga – „poetas“, idealistas⁹. Vis dėlto brolių susirašinėjimo visuma šiuo teiginiu leidžia suabejoti.

³ BS atvirlaiškis JS, [Kelnas → Berlynas], 1930-07-07, in: *Maironio lietuvių literatūros muziejus* (toliau – MLLM), 21051; JS atvirlaiškiai BS, in: MLLM, 3961.

⁴ BS laiškus JS rengiamasi publikuoti 2018–2019 m. skaitmeniniu pavidalu „Balio Sruogos elektroniniame laiškų archyve“ (www.sruoga.flf.vu.lt).

⁵ Algis Samulionis, *Balys Sruoga*, Vilnius: Vaga, Lietuvos TSR mokslų akademija, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, 1986.

⁶ Neringa Markevičienė, „Balio Sruogos laišakai Valerijai Čiurlionytei. Elektroninio archyvo laboratorija: tradiciniai metodai ir modernūs įrankiai“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2017, t. 40, p. 272–319.

⁷ Balio Sruogos laiškas Valerijai Čiurlionytei (toliau – BS laiškas VČ), [Petrogradas → Voronežas], [1916-08-13], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 58, l. 2r.

⁸ BS laiškas VČ, [Sočis → Iskorostis], 1917-05-23, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 152, l. 1v, 2r.

⁹ Vandos Sruogienės laiškas Kostui Ostrauskui, [Čikaga → Filadelfija], 1977-03-20, in: *LLTI BR*, f. 115, b. 419, l. 1r.

Brolius netikėtai suartino maištinga jų prigimtis (ne veltui jie abu šiek tiek anksčiau, 1905 m., buvo Vabalninko sukilėliai prieš caro valdžią¹⁰), kare patirtos traumos (patrankos sviedinio skeveldros suluošino J. Sruoga¹¹, B. Sruoga išgyveno desperaciją, isteriją, dvasios krizę¹². Brolio paskatintas, B. Sruoga, išvykęs iš Petrogrado, 1916 m. rugpjūčio 23 d. persikėlė į Maskvą. Literatūrologo Vinco Maciūno fonde saugomi 3 iš Maskvos rašyti atvirlaiškiai, rodantys dingusią įtampą ir pasikeitusį brolių santykį – rūpestį vienas kitu. J. Sruoga kartu su Petrograde gyvenusiu broliu Adolfu Sruoga stengėsi finansiškai remti pasiligojusį ir dažnai alkaną B. Sruogą, studijavusį Maskvos universitete. B. Sruoga, stengdamasis atsidėkoti, ieškojo broliui J. Sruogai, dirbusiam Lubiankos kontoroje, lietuvių literatūros vertimų į rusų kalbą, palankesnių kambario nuomos galimybių¹³. Su broliu J. Sruoga, paraginusiu neramią dėl karo 1917 m. vasarą praleisti Sočyje, keliaujant po Kaukazo kraštą, ieškant naujų patirčių, įkvėpimo semiantis kalnuose, dalydamasis įspūdžiais ir kitais rūpesčiais, susirašinėjo iki pat mirties.

Laiškų tematika. Laiškuose pastebimos kelios platesnių, pasikartojančių temų grupės: kelionės su universiteto studentais po Europą, Lietuvos universiteto reforma, tėviškės – Baibokų ūkio reikalai, namų statybos Kaune, artimųjų ligos ir netektys, brolio Adolfo Sruogos baudžiamoji byla, grįžimas į Vilnių po Štuthofo tremties. Šios pagrindinės laiškų temos atspindi ir svarbiausius B. Sruogos gyvenimo įvykius tarpukariu (1927–1939) ir pokariu (1945–1947). Toliau jie apžvelgiami plačiau.

Ekskursijos. Balys Sruoga, nuo 1924 m. persikėlęs iš Klaipėdos gyventi į Kauną, rugsėjo pradžioje pradėjęs dėstyti Lietuvos universitete, tarp studentų garsėjo kelionių organizavimu. Laiškuose aprašomos kelios planotos didesnės išvykos, Sruogos surengtos 1927 m. (į Magdeburgą, Harcą, Leipcigą, Drezdeną, Saksonijos Šveicariją), 1928 m. (į Vokietiją, Tirolių),

¹⁰ [Salomėjos Balčiūnaitės-Sruogienės-Kaziliūnienės atsiminimai], in: *Balys Didysis: Atsiminimai apie Balį Sruogą*, sudarė ir redagavo Reda Pabarčienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1997, p. 15.

¹¹ J. Sruoga, 1914 m. pašauktas į karą, metų pabaigoje labai sunkiai sužeistas ir atleistas kaip kariuomenei visai nebetinkamas: „peršauta krūtinė (su pūliuojančiu pleuritu), su-triuškinta dešiniojo peties lopetėle (peties sąnario ankilozė) ir suaugimai krūtinės laštoje“ (JS laišakai BS, 1938, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 858, l. 1r–v).

¹² Plačiau žr. Neringa Markevičienė, *op. cit.*, p. 275–279.

¹³ BS atvirlaiškis JS, [Maskva → Kijevas], [1916–12], in: *LLTI BR*, f. 115, b. 419, l. 1v.

1929 m. (į Berlyną, Harcą, Leipcigą, Drezdeną, Saksonijos Šveicariją ir į kalnus, siekiant Milaną ir Veneciją), 1930 m. (po Vilnių, Varšuvą, Vokietiją, Šveicariją).

Ekskursijų poreikis grįstas ir noru atitrūkti nuo kasdienybės, praplėsti akiratį, dvasiškai atsigauti, ir ekonominiais sumetimais: „Ir šią vasarą manau surengti studentų ekskursiją. Taip bjauru Kaune gyventi, kad būtinai noris kiek atsigaiivinti užsieny. Ekskursijos rengimas – pigiausias būdas“¹⁴.

Sruoga, planuodamas išvykas, pasitelkdavo pažįstamus asmenis, dirbusius Lietuvos pasiuntinybėse užsienyje. Diplomatai, ypač atstovaujantys Lietuvą Berlyne, Leipcige, Drezdene, Ciuriche, noriai pagelbėdavo už minimalų mokestį parūpindami ekskursantams pastogę, maisto, pasiūlydami kultūrinę ar pažintinę programą. Kadangi dažniausiai keliauta į Vokietiją ar jos neaplenkiant, Juozapas Sruoga, kuris nuo 1925 m. dirbo Lietuvos pasiuntinybėje Berlyne, buvo vienas artimiausių ir geriausių padėjėjų. Į jį ne kartą kreiptasi, tikintis pagalbos sudarant sąlygas priimti lietuvių ekskursantus Vokietijoje.

Sruoga, planuodamas ekskursijas, daugiausia dėmesio skirdavo gamtai, studentų akiračio plėtrai (ypač rūpinosi iš anksto gauti bilietų į parodas, teatrus, koncertus, zoologijos sodą), pramogoms (lunaparką), o mažiausiai – patogumui. Tenkinti tik būtiniausi poreikiai. Studentams tekdavo kartais ilgesnį kelią paeiti pėsčiomis, nakvoti pigiausiuose pensionuose, ant šiaudais pabarstytų grindų ar dvigubo kilimo, kiemuose po atviru dangumi. Sruoga rūpestingai kviesdavosi pokalbiui kiekvieną aplaidesnį ar labiau išsiblaškiusį ekskursijos dalyvį, laiku nepristačiusį kelionei būtinų dokumentų, stengėsi apie juos priminti arba juos išrūpinti. Pats sudarinėdamas kelionių maršrutus, rengdamas sąmatas Sruoga konsultavosi su užsienio šalių, į kurias ketino vykti, diplomatais, priimdavo jų pasiūlymus, atsižvelgdamas į juos koregavo pirminius sumanymus. Jis rūpinosi visomis kelionės detalėmis, nė viena smulkmena nelikdavo nepastebėta.

Prieš kelionę Sruoga domėdavosi didesnės studentų grupės apgyvendinimo ir maitinimo galimybėmis:

Tat ir šiemet mes atstovybę kiek „paklapatysime“. Ar Berlyne nėra vadinamųjų „Massenquartiere“? Pav., Miunchene, prie antraeilių ar trečiaeilų viešbučių yra įrengti atskiri kambariai, kur gali visi nakvoti viename kambary. Man rodos, turėtų tai būti ir Berlyne – ir „smulkių“ bepinigių turistų. Ar nebūtų gali-

¹⁴ BS laiškas JS, [Būgiai → Berlynas], [1929-03-28], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 697, l. 1r.

ma tai koku nors būdu sužinoti? [...] Mažesnioji ekskursija liks Berlyne kokias 4–5 dienas ir viešbučiai jai, žinoma, per brangūs.¹⁵

Parašiau laiškus į Leipcigą ir Drezdeną, prašydamas patarti, kur galima gaut juo pigesnė nakvynė. Ir tiek. Leipcigiškis [konsulas] atsiliepė: veltui puiki nakvynė ir iškilmingi pusryčiai. Drezdeniškis [konsulas] gi: veltui nakvynė 3 dienoms, vakarienė su profesoriais, miesto valdybos ir Švietimo ministerijos atstovais, toliau arbata su šokiais, toliau visokie „Rudfortai“, teatrai ir t. t. Malaciai vyrai!¹⁶

Balio Sruogos brolis Juozapas pranešdavo, kas apie planuojamą kelionę turėjo būti žinoma Lietuvos pasiuntinybėje Berlyne. Pasiuntinybės darbuotojai kartu su Berlyno lietuvių studentų draugijos nariais rūpinosi B. Sruogos ekskursantų geresnio, išsimintinesnio, pigesnio priėmimo galimybėmis, stengėsi padaryti, kas reikalinga:

Delei ekskursijos tai mums reiktų iš anksto tikrai sužinoti, kada atvyks ekskursija ir kiek žmonių (kiek vyrų ir kiek moterų). Kadangi vasaros metu daug ekskursininkų lankosi Berlyne, tai pigių patalpų galima tikėtis gauti tik iš anksto užsiantgavus. Šiaip pensione pigiausia kaina su kava iš ryto keturios markės. Galbūt galima surasti ir už tris markes pensioną, bet tai būtų miesto pakraštį. Anais metais buvome suradę patalpą laive ant upės, – bet, žinoma, ten patogumai labai primityvūs.¹⁷

Atsidėkodamas už rūpestį ir svetingumą Sruoga, grįžęs iš kelionės, į Lietuvos pasiuntinybę Berlyne pasiūsdavo kurjeriu „diplomatinių paketą“, žadėdamas, kad „ten bus biškis dešrų, palengvicos ir 3 bonkos krupniko“¹⁸. Konsulai Leipcige ir Drezdene pamaloninti kitu siuntiniu atminčiai – senoviškų raštų lietuviškų audinių kilimais¹⁹. Bendravimas su Lietuvos pasiuntinybės Berlyne, Leipcige ir Drezdene atstovais bei darbuotojais buvo betarpiškas, šiltas, juo likdavo patenkinti ir pasiuntinybės vadovai, ir svečiai iš Lietuvos.

Ne visos ekskursijos praeidavo sklandžiai dėl oro sąlygų, tarpusavio santykių, įvairių nesusipratimų, atsitiktinumų, poilsio trūkumo, net ir ekskursijos vadovo nepakankamo gebėjimo planuoti kelionę. Atsiminimuose negailint piktų žodžių Sruogai (jis pavadintas sadistu, išdidžiu, per daug

¹⁵ *Ibid.*, l. 1v.

¹⁶ BS laiškas JS, [Kaunas → Berlynas], [1929-06-20], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 697, l. 1r.

¹⁷ JS laiškas BS, [Berlynas → Kaunas], 1929-04-24, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 854, l. 1r.

¹⁸ BS laiškas JS, [Kaunas → Berlynas], [1927-07-03], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 697, l. 1r.

¹⁹ BS laiškas JS, [Kaunas → Berlynas], [1929-10-29], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 264, l. 3r.

savim pasitikėjusiu, pasipūtusiu, neatsakingu, bailiu, pametusiu grupę, susmukusiu, sumenkėjusiu žmogumi), liudyta apie pačią sudėtingiausią ir turbūt mažiausiai pasisekusią kelionę į Alpes 1930 m. vasarą²⁰.

Laiškuose broliui Juozapui išdėstyta ir paties ekskursijos vadovo nuosaikesnė versija:

Iš viso šįmet ekskursija baisiai nesisekė. Vos tik pakliuvom į gražesnę vietą – tuoj lietus, ir dar koks! Ant Jungfrau – lietus, Aletschgletscher – lietus, Dolomituos – lietus, 4 Kantonų ežeras – lietus. Tai baisiai neigiamai atsiliepė į kompanijos ūpą – rezultate susipyko kaip šunes. Be to, dar Aletschgletschere del lietaus ir tamsos buvome pasiklydę špaltose. Visi šlapi iki paskutinio siūlelio, lietus pilia, šalta, o čia ledyno plyšiai vienas už kitą bjauresnis. Klaidžiojome sušalę 2–3 valandas, – tai buvo baisiai pavojinga. Truputį pragiedrėjo, susiorientavom, kur eit. Vos nuėjom nuo ledyno – prasidėjo sniego audra. Jei ji būtų užtikus mus ledynuose, tai vargu bau bebūtų mažiausia viltis gyviems išeiti: užnešė špaltus ir tuomet sunku į jas neįklimpti. Tai buvo pavojingiausias momentas iš visų mano ekskursijų. Gerai buvo tiktai Zūriche: tokio konsulo kaip Simon – niekur nėra kitur. Vaišingumas ir svetingumas – nepaprastas!²¹

Sruoga dalijosi ir asmeninių kelionių Europoje ir Lietuvoje įspūdžiais. Broliui Juozapui pasakojo apie kelionės į Švediją, plaukiant laivu, sunkumus, matytas gražias vietas – „šcherus“. Patarė broliui atvykti čia vasaroti. Kartu siūlė, būnant Norvegijoje, pasigrožėti fjordais²². Lietuvoje rekomendavo Anykščius, Alytų, Saldutiškį. Pats atostogoms rinkosi Zarasų kraštą, kur gyvena prie Sartų ežero²³.

Alpinizmo aistra. Balys Sruoga, turėdamas nemažą kelionių ir kopimo į kalnus patirtį, išgyvenęs daug džiugių akimirku, ne vieną kartą klydęs, tapo pirmuoju brolio Juozapo alpinizmo mokytoju. J. Sruoga, panašiai kaip ir brolis, mėgdavo išvažiuoti į kalnus. Bet būdamas tik šios srities mėgėjas, neturėjo pakankamai įgūdžių planuoti keliones. B. Sruoga jam patardavo, pamokydavo, net pabardavo už netinkamą, nesaugų, rizikingą elgesį kalnuose.

Itin daug Sruogos kritikos susilaukė brolio Juozapo kelionė į Šamoni – Prancūzijos alpinizmo centrą. J. Sruoga keliavo, pasirinkęs Alpėms vieną

²⁰ Juozas Švaistas, „Įspūdžiai iš ekskursijos į Alpes“, in: *Balys Sruoga mūsų atsiminimuose: Balio Sruogos 100-ajai gimimo sukakčiai, sudarė Vanda Sruogienė, antrasis leidimas, Vilnius: Regnum fondas, 1996, p. 193–195.*

²¹ BS laiškas JS, [Būgiai → Berlynas], 1930-08-06, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 697, l. 1r.

²² BS laiškas JS, [Kaunas → Tilžė], 1936-05-18, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 283, l. 1r.

²³ BS laiškas JS, [Kaunas → Tilžė], 1936-06-12, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 1300, l. 1r.

blogiausių, nes lietingiausią, liepos mėnesį. B. Sruoga, matyt, prisiminęs prieš metus įvykusią nesėkmingai studentams organizuotą kelionę į Alpes, brolių įsakmiai prašė, prieš lipant į Monblaną, kad ir, jo žiniomis, nesunkų kalną, „labai žiūrėti oro“. Mažai patikimu oru primygtinai siūlė laukti apačioje. Esant geram orui, patarė, laikantis tam tikro atsargumo, būtinai lipti, nes nesigailėsiaš. Bet prieš tai pasirūpinti kelionės vadovu ir gera „amunicija“: batais, drabužiais, keliomis poromis akinių, specialiu tepalu nuo saulės spindulių, vaistinėle.

Balys Sruoga, pats negalėdamas atsitraukti nuo kūrybinio darbo Būgiuose ir atostogoms išvykti į kalnus, labai laukdavo brolio siunčiamų aprašymų ir išpūdžių iš kalnų: „Kai aš tau rašau, man rodos, kad ir aš drauge rengiuosi lipti. Juo labiau, kad apie Monblaną aš jau senai svajoju, rinkau žinias ir patyriau, kad tas kalnas palyginti nesunkus. Pernai aš savo ekskursantus sunkesnėmis vietomis tampiau!“²⁴ Aprašymus lydėdavo J. Sruogos darytos nuotraukos, kurias brolis įdėmiai apžiūrėdavo ir kurios jį maloniai atitraukdavo nuo kūrybos darbų Būgiuose, praskaidrindavo kasdienybę, džiugiai nuteikdavo primindamos jo paties keliones panašiais maršrutais:

Žiūriu į nuotraukų ledynus (atviručių reginiai į mane neveikia), pro padidinamą stiklą tyrinėju kiekvieną ledyno plyšį, apskaičiuodamas perėjimų ir persikėlimų galimumus. Ir rodos man, kad aš vėl užuodžiu tą ypatingą ledynų kvapą, tą ypatingą ledynų orą, kuris veikia į visą mane, ir tą stebėtiną ledynų saulę. Viena tikrai bloga – pasižiūrėjus į visa tai – darosi baisiai ilgu, o naktį – sapnuoju kalnus. Galimas daiktas, aš didelę glupstą padariau, šiemet akiai ir kurčiai užsidaręs Lietuvos balose ir niekur neišlįsdamas.²⁵

Balys Sruoga, atostogas leisdamas Būgiuose, skaitydavo ne tik brolio siunčiamą korespondenciją, bet ir sekdavo informaciją laikraščiuose, kur buvo rašoma apie įvykius Šamoni. Jį sukrėtė išspausdinta žinutė, pranešusi, kad nuo Monblano nukrito trys keliauninkai. Jis baiminosi, kad broliui nebūtų nutikusi nelaimė. Sruogos nerimas buvo pagrįstas. Greitai brolis Juozapas atsiuntė ekskursijos aprašymą, kaip į ledynus išėjo vienas, neužsinėres virvės, be lydinčio asmens, labai pavargo, sustodavo kas 3–5 žingsnius. Perskaitęs aprašymą, B. Sruoga suvokė, kad kaltas ne oras, kaip manė ekskursantas, o jo ėjimo sistema. Brolis blogai ėjo, todėl buvo arti pražūties. Sruoga vertė jį pasižadėti, kad vėliau kalnuose nerizikuos daugiau negu būtina, nes „drašumas geras daiktas, bet atsargumas kalnuose – pirma

²⁴ BS laiškas JS, [Būgiai → Berlynas], 1931-07-15, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 269, l. 2r.

²⁵ BS laiškas JS, [Būgiai → Berlynas], 1931-07-23, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 268, l. 1r.

sąlyga“²⁶. Matyt, prisimindamas netolimą praeitį ir „kalnų bėdą“, į kurią pats per neatsargumą buvo patekęs, aiškino broliui, kad, nors ledynas ir atrodo nepavojingas, „išvaikščiotas“, su „pramintais takeliais“, bet klastingas: bet kada gali įsmukti į iš paviršiaus nematomą, netikėtai prasivėrusį plyšį. Siūlė pasiskaityti paprastą alpinizmo vadovėlį, nes tokie nedisciplinuoti drąsuoliai, nepaisantys elementarių taisyklių, pirmiausia ir pražūva ledynuose.

Kūrybiniai darbai ir akademiniai interesai. Laiškuose Juozapui Sruogai atsispindi kai kurie Balio Sruogos kūrybinio darbo planai. B. Sruoga broliui rašė, kad 1931 m. žiemą jam teko gerokai padirbėti, nes šalia įprastų darbų – paskaitų ir straipsnių – parašė ir išleido naują, didelės apimties (400 puslapių) knygą – *Rusų literatūros istorijos* pirmąją dalį, išaugusią iš studentams skaityto rusų tautosakos ir literatūros istorijos kurso. Dalijosi sunkaus ir įtempto darbo įspūdžiais: „Rašyti dar buvo pusė bėdos, bet kai užėjo korektūrų taisymas, spaudos prižiūrėjimas – tai maniau, kad nusprogsiu! Tiek to, dabar jau baigta“²⁷. Broliui Juozapui pirmajam pasisakė apie tai, kad Būgiuose 1931 m. vasarą gyveno darbu – atsidėjęs, išitraukęs rašė pirmąją stambią dramą *Milžino paunksmė*, kuri turėjo dalyvauti Vytauto Didžiojo 500-ųjų mirties metinių proga surengtame literatūros konkurse, kuriame, kaip jam atrodė, turėjo laimėti: „Aš dabar dirbu, kartais kol visai nudurnėju, kaip sako, kol iš kaktos „smegenys pradeda sunktis“²⁸. Parašęs perdirbinėjo, gludino pirminį dramos variantą²⁹. 1934 m. vasarą Sruoga Būgiuose dirbo prie kitos istorinės dramos. Broliui Juozapui rašė, kad „šiek tiek įsivar[ęs] į darbą. Gal rudenį ką nauja ir atvešiu į Kauną“³⁰. Po metų parašytą knygą, įkvėptą gimtinės istorijos, paremtą atsiminimais apie sukilimą prieš caro valdžią, jau siūlė skaityti broliui, tikėdamasis jį sudominti: „Išleidžiau knygeliūkštę „Baisioji naktis“ – greit tau prisiūsiu: ten yra dalykų iš 1905 m. ir iš Vabalninkų“³¹. J. Sruoga laukė naujų brolio veikalų. Jis prašė atsiųsti į Panemunės paštą ir 1938 m. atskiru leidiniu pasirodžiusią nedidelę B. Sruogos dramą *Algirdas Izborske*. Laiškuose J. Sruoga broliui ra-

²⁶ *Ibid.*, l. 2r.

²⁷ BS laiškas JS, [Būgiai → Berlynas], 1931-07-15, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 269, l. 1r.

²⁸ BS laiškas JS, [Būgiai → Berlynas], 1931-07-23, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 268, l. 2v.

²⁹ BS laiškas JS, [Būgiai → Berlynas], 1931-08-27, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 270, l. 2v.

³⁰ BS laiškas JS, [Būgiai → Tilžė], 1934-07-23, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 273, l. 1r.

³¹ BS laiškas JS, [Kaunas → Tilžė], 1935-05-30, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 278, l. 1v.

šytojui vis primindavo, kad savo kūrinis siųstų ir Vabalninko viešajai bibliotekai. J. Sruoga šią biblioteką rėmė knygomis ir laikraščiais³².

Sužinojęs apie galimybę nemokamai gauti Vydūno raštų komplektą, Juozapas Sruoga pranešė apie tai broliui, kad pastarasis įsigytų savo bibliotekai, Universiteto Teatro seminarui³³, Lituanistikos seminarui, Mykolo Biržiškos ir Vinco Krėvės asmeninėms bibliotekoms³⁴. B. Sruoga, nors ir nebuvo Vydūno gerbėjas, greičiau gana negailestingas kritikas, bet suprato Vydūno raštų svarbą – „jaunimui pasiskaityti jie yra labai naudingi“³⁵. Todėl prašė siųsti viską Knygų leidimo komisijos vardu, kad raštai būtų paskirstyti po gimnazijas ir bibliotekas³⁶. Abu broliai, negavę Užsienio reikalų ministerijos pritarimo ir techninės pagalbos, neoficialiai platino Vydūno knygas, nes „čia, Rytprūsioose, nėra kam jų skaityti“³⁷. Perduodami Vydūno knygas rašytojo kūrybą mėgstantiems ir ją norintiems suprasti skaitytojams Lietuvoje, gelbėjo jas nuo sunaikinimo: „Mat su Vyd-no knygomis didelė tragedija: jis jų niekur negali iškišti, – atiduoda Mauderode [Mauderodės spaustuvė Tilžėje, – N. M.] kaip makulatūrą. Tai mes kiek galime – daliname“³⁸.

Abu broliai domėjosi „mokslo medžiaga“, rinko tautosaką. B. Sruoga, būdamas Lietuvos universiteto docentas, broliui, planavusiam atostogas praleisti akademiškai ir turiningai, kvietusiam prisijungti, siūlė pagalbą: „Jeigu važiuodamas tu manytum rinkti kokią mokslo medžiagą (tautoskos, melodijas, etnografinę medžiagą), tai kompanijoną galima būt parūpinti iš universiteto žmonių“³⁹.

Baibokų ūkio problemos. Atsiminimuose liudyta, kad brolių Sruogų tėvas Pranciškus Sruoga buvo nusprendęs parašyti testamentą ir Baibokų „ūkį palikti Aniolui, kitiems keturiems užteks mokslo“⁴⁰. Tokiu sprendimu liko nepatenkintas Juozapas Sruoga, kuris „atvažiavęs įkalbinėjo tėvą keisti

³² JS laiškas BS, [Tilžė → Kaunas], 1938-02-16, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 858, l. 1r.

³³ BS laiškas JS, [Kaunas → Tilžė], 1938-11-21, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 304, l. 3r.

³⁴ BS laiškas JS, [Kaunas → Tilžė], 1938-12-02, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 310, l. 1r.

³⁵ BS laiškas JS, [Kaunas → Tilžė], 1938-12-18, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 311, l. 1r.

³⁶ *Ibid.*

³⁷ JS laiškas BS, [Tilžė → Kaunas], 1938-12-04, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 858, l. 1r.

³⁸ JS laiškas BS, [Tilžė → Kaunas], 1938-12-03, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 858, l. 1r.

³⁹ BS laiškas JS, [Būgiai → Berlynas], [1931-08-27], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 270, l. 1v.

⁴⁰ [Salomėjos Balčiūnaitės-Sruogienės-Kaziliūnienės atsiminimai], *op. cit.*, p. 13.

testamentą. Norėjo, kad jam ir kitiems broliams užrašytų žemės⁴¹. Sruogų šeimoje dėl testamentu „būta labai smarkaus ūpo“⁴². 1928 m. gegužės 6 d. tėvas P. Sruoga, įkalbėtas sūnų, pasirašė kitą testamentu variantą⁴³. Pagal jį Baibokų ūkis visų šeimos narių sutikimu pavestas prižiūrėti ir tvarkyti Aniolui Sruogai, vieninteliam iš brolių, neišėjusiam mokslų ir pasilikusiam ūkininkauti tėviškėje. Kadangi testamentą pasirašant J. Sruoga, anksčiau išreiškęs savo kategorišką valią, nedalyvavo, B. Sruoga išsamiai aprašė šio svarbaus įvykio, subūrusio visą šeimą Baibokuose, aplinkybes, atmosferą, kilusius ginčus. A. Sruoga, tėvo testamentu paskirtas Baibokų ūkio paveldėtoju, priėmė ir vieną kompromisą – laikytis punkto, kuris turėjo būti „šventai pildomas“. Jis, būdamas šeiminkas, be brolių sutikimo negalėjo parduoti ar dovanoti Baibokuose esančios žemės ir namų⁴⁴. Testamentas buvo pasirašytas likus keletui metų iki tėvų mirties (motina Agota Sruogienė mirė 1930 m., tėvas Pranciškus Sruoga mirė 1931 m.).

Balys Sruoga broliui Aniolui, likusiam Baibokuose, vėliau apsilankydamusiam Kaune, neįtūrė šiltesnių jausmų. Santykį su broliu Aniolu įvardijo terminu „pareiga“. „Pareigos santykius“ paaiškino suprantas „tik kaip pagalbą nelaimėj, pagalbą ligoj“. Sruoga nepamiršo brolio Aniolo savanauðiškų ketinimų dėl testamentu, slapukavimo, intrigų, nedraugiškumo broliams:

Aniolo atžvilgiu jokių ypatingų šiltesnių sentimentų aš neturiu. Ir sunku man jie turėti, – per daug skaudžiai aš tebeįaučiu jo skandalingas pastangas, kai jis rūpinosi, kad mes visi tėvynėje tikrai nepageidaujamo svečio teisių teturėtumėm. Tuomet mus visus traktavo kaip savo didžiausius neprietelius, apie broliškumą jokios minties nenorėjo turėti, nenorėjo nė pagalvot, kad reikėtų pasigailėti bent Motutės sveikatos ir ašarų... Teisybė, tai buvo jau seniai, bet man dar ir šiandie visas tas košmaras tebėra gyvas, – man ir šiandie šurpas tebeima visa tai prisimenant. Niekas gi iš mūsų niekuomet jokių pretenzijų į Baibokus nereiškę, niekam iš mūsų niekuomet ir į galvą neateidavo Baibokus dalyti ar kuriuo būdu Aniolą skriausti... Bet jis niekuomet mūsų nenorėjo nei klausyti, nei suprasti, – laikė priešais, o ne broliais! Net ir dėl to man nebūtų taip skaudu, – kiek skaudu tieji laukiniai skandalai, tieji beprotiški košmarai, kuriuos jis sukeldavo ir priversti kentėti galas žino dėl ko!

⁴¹ *Ibid.*, p. 13–14.

⁴² BS laiškas JS, [Kaunas → Berlynas], 1928-05-09, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 262, l. 1r.

⁴³ Testamentą, diktuojamą P. Sruogos, užrašė Sruogų šeimos bičiulis iš Jasiuliškių, netoli Baibokų, Jonas Klinga, liudijo Juozas Čibas iš Zaprutiškių kaimo ir Vabalninko klebonas, kanauninkas Matas Kirlys.

⁴⁴ *Ibid.*

[...] Kartumas pasiliko ne todėl, kad mum atimta teisės į tėvynę, – aš gi niekuomet nieku būdu nenorėjau jokių teisių ir turėti, – bet pasiliko nuo to būdo, to proceso, kuriuo visa tai buvo daroma.⁴⁵

Aniolo Sruogos mirtis 1936 m. brolius privertė iš naujo sugrįžti prie Baibokų ūkio klausimo. Mirus broliui A. Sruogai, iškilo viena nemaloni staigmena – tėvo pasirašytas testamentas su visų brolių pritarimu vėliau A. Sruogos buvo savavališkai pakeistas nauju testamentu, o faktas nuo brolių nuslėptas⁴⁶. Dabar jau suerzintas Balys Sruoga ėmėsi iniciatyvos. Į brolių diplomata Juozapą kreipėsi teisinės konsultacijos, ar negalima perrašyto testamento laikyti negaliojančiu. Sruoga siekė gauti naujojo testamento nuorašą, brolių teisininką prašė išanalizuoti jį formaliai. Sruogos įsitikinimu, visi broliai, ypač kilus pavojui dėl sveikatos ar nesusiklosčius asmeniniam gyvenimui, privalėjo turėti vietą tėviškėje. O naujasis testamentas to nebeumatė. Baibokų ūkį tvarkiusio A. Sruogos performuluotame testamento variante „nebefigūravo esminiai pirmojo testamento punktai: A. Sruoga be brolių sutikimo neturi teisės Baibokus nei parduoti, nei kam pašaliniam užrašyti, nei praskolinti, nei ilgam terminui išnuomoti. Tai Anioliui turbūt labiausiai ir nepatiko“⁴⁷.

Džiova miręs Aniolas Sruoga 1930 m. buvo vedęs Salomėją Balčiūnaitę, turėjo tris mažamečius vaikus – Algirdą, Vytautą ir Aniolą⁴⁸. A. Sruogos našlė nebuvo pajėgi viena tvarkyti nemažo Baibokų ūkio, kuris jai nepriklausė, todėl broliams Sruogoms, gyvenantiems ne Baibokuose, reikėjo surasti atsakingų globėjų, Baibokų ūkio išlaikymui skirti ir asmeninių lėšų. B. Sruoga laiškuose J. Sruogai aprašė teisinę globėjų skyrimo procedūrą, kitas subtilybes dėl testamento, sukėlusias nemažai ginčų ir įtampą tarp A. Sruogos brolių ir jo žmonos S. Sruogienės. J. Sruoga laiškuose B. Sruogai pasakojo apie brolio A. Sruogos laidotuves, perteikė ir savo išpūdžių apie apleistą Baibokų ūkį⁴⁹. J. Sruoga perpasakodavo, cituodavo artimo bičiulio Jono Klingos pastebėjimus apie velionio brolio A. Sruogos žmonos, vėliau

⁴⁵ BS laiškas JS, [Kaunas → Tilžė], 1936-03-30, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 282, l. 1r.

⁴⁶ BS laiškas JS, [Palanga → Tilžė], 1936-07-17, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 285, l. 1r.

⁴⁷ *Ibid.*

⁴⁸ Visi Balio Sruogos brolio Aniolo Sruogos vaikai dabar mirę. Gyvi anūkai, puoselėjantys Sruogų giminės ir tėviškės – Baibokų atminimą: Algirdo Sruogos sūnus Algirdas Sruoga, Vytauto Sruogos vaikai – Birutė Sruogaitė ir Kęstutis Balys Sruoga, Aniolo Sruogos sūnus Virginijus Sruoga.

⁴⁹ JS laiškas BS, [Tilžė → Kaunas], [po 1936-07-02], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 855, l. I 1r–v, 2r–v, II 1r–v.

dar kartą ištekėjusios, ir vaikų gyvenimą Baibokuose⁵⁰. Laiškuose atsispindi brolių Sruogų pastangos rūpintis tolesniu tėviškės likimu.

Universiteto reforma. 1928 m. rašytuose Balio Sruogos laiškuose kalbama apie Lietuvos universiteto reformą, 1927 m. inicijuotą ministro pirmininko Augustino Voldemaro, vėliau palaikytą ir naujosios Juozo Tūbelio vyriausybės. Reformuojant Lietuvos universitetą, ketinta pertvarkyti fakultetus, atsisakant mažiau svarbių padalinių, sumažinant katedrų ir etatų skaičių⁵¹.

Sruoga, ką tik grįžęs iš ekskursijos Vokietijoje, atostogaudamas Būgiuose, 1928 m. vasaros pabaigoje, prieš pat naujų mokslo metų pradžią universitete, gavo pranešimą iš Kauno, kad, remiantis universiteto reformos projektu, išbraukiamas iš dėstytojų sąrašo⁵² ir kad atlyginimas bus mokamas tik iki rugsėjo 1 d.⁵³ Gavęs tokią netikėtą žinią, Sruoga, tuo metu buvęs Viekšniuose kartu su kitu universiteto dėstytoju Viktoru Biržiška, susirūpino, kaip ir iš ko, netekę darbo, turės toliau gyventi. Reformos sukeltas nerimas dėl ateities atsispindi ir tuo metu rašytuose laiškuose universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto dekanui Vincui Krėvei:

Vos sugrįžau iš ekskursijos, vos pradėjau ilsėtis ir dūšią tvarkyti, kaip šit skaitau „Ryto“ 173 numerį: Universitete gautas iš Ministerijos raštas, – alga bus mokama tik iki rugsėjo 1 dienos – ir toliau – pekla žino kas!

Sugadino man visus gražiuosius atsiminimus, kurių iš kelionės buvo labai daug ir apie kuriuos būtų ko daug daug pasakoti – ir pasidarė ant dūšios markatna. Ką visa tai reiškia? Kokios perspektyvos? Kokia bus mano dalia? Kelionėje išsipūstėjau ir dabar esu beveik bankrotas. Pasilikti toliau be algos – vis viena, kaip nukeliauti į čyščiu.⁵⁴

Beveik pusę metų teko gyventi „toj pakartoj padėty“, nieko tiksliai nežinant, vien tik numatomos reformos faktą. Sruoga, tebebūdamas „išbrauktas“, vis dėlto faktiškai daug („12–14 valandų į dieną“⁵⁵) dirbo toliau.

⁵⁰ JS laiškas BS, [Tilžė → Kaunas], 1938-06-22, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 858, l. 1r–v, 2r.

⁵¹ Apie pokyčius Lietuvos universitete (statuto pakeitimą, katedrų ir etatų mažinimą) plačiau žr. Audronė Veilentienė, „Universiteto autonomija Lietuvoje 1922–1940 metais“, in: http://www.parlamentostudijos.lt/Nr11/11_istorija_2.htm (2018-05-06); „Aukštosios mokyklos reforma“, in: *Lietuvos aidas*, 1928-09-01, Nr. 173 (387), p. 1.

⁵² BS laiškas JS, [Kaunas → Berlynas], 1928-12-21, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 263, l. 1r.

⁵³ BS laiškas Vincui Krėvei, [Būgiai → Kaunas], 1928-09-01, in: *LLTI BR*, f. 51, b. 176, l. 1r.

⁵⁴ *Ibid.*

⁵⁵ BS laiškas JS, [Būgiai → Berlynas], 1929-11-19, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 265, l. 3r.

Situacija stabilizavosi tik 1929 m. pavasarį, kai sprendimas dėl atleidimo buvo likviduotas⁵⁶.

Namų statybos Kaune. 1931 m. pabaigoje laiškuose atsiranda nauja tema – namų statybų klausimai Kaune, Ramiojoje (dabar – B. Sruogos) gatvėje, įsigytuose sklypuose. Balys Sruoga namų statybas pradėjo ir baigė anksčiau nei brolis, todėl tapo nepakeičiamu konsultantu itin praktiškais buities tvarkymo klausimais. Sruoga racionaliai, aiškiai ir nuosekliai patarinėjo broliui Juozapui, tuo metu gyvenusiam užsienyje (ėjusiam diplomato pareigas Berlyne, vėliau Tilžėje), kaip įsikurti Kaune. J. Sruoga pirma turėjo apsispręsti, ką daryti su įsigytu sklypu – ar jį parduoti, ar jame statyti namą. Apsisprendus – pradėti pamažu rengti žemę, pasirinkti vietą namui, galvoti apie statybos būdus, planą, projektą, darbų atlikimo įkainius, kainoraščius, biurokratinės dokumentų tvirtinimo procedūras, paskolos prašymą, draudimo operacijas. J. Sruoga, iš pradžių apie namo statybas tik mąstęs, ir tai vangokai. Todėl buvo brolio nuolat paraginamas greičiau imtis konkrečių veiksmų. B. Sruoga noriai dalijosi variantais, su kuriais pats jau buvo susidūręs, kaip galima ekonomiškai pastatyti modernų, kuklų, patogų, gražų ir elegantišką amerikietiškos statybos namą už tuo metu mažiausią kainą – 7000 litų. B. Sruoga broliui itin išsamiai aprašė savo namo Kaune istoriją – nuo idėjos, įkvėptos architekto Vladimiro Zubovo, iki kito architekto Vytauto Landsbergio-Žemkalnio sudaryto namų plano, projekto, kurio įgyvendinimas buvo patikėtas Zubovui. B. Sruoga broliui siūlė pasinaudoti jo turimais darbo planais su visomis smulkiai išpieštomis detalėmis. Aptarinėti, schemomis vizualiai iliustruoti miesto vandens įvedimo, nuošalesnių tuomet Antano Baranausko ir Ramiosios gatvėse esančių sklypų prijungimo prie magistralės darbai⁵⁷, sklypo drenavimo, žemės tręšimo būdai⁵⁸, namo apželdinimo galimybės⁵⁹. Svarstant idėjas, planuojant, ginčijantis, būta ir nepasitikėjimo, įtarinėjimų, nesusikalbėjimų – iš vieno ar kito brolio pasigirdavo ir skaudesnių pasisakymų. Pavyzdžiui, B. Sruoga skaudžiai reagavo, kai dėl nesklandžių, uždelstų vandentiekio darbų, pasikeitusių sąlygų, gandams paveikus, brolio J. Sruogos buvo pavadintas „žuliku“⁶⁰.

⁵⁶ BS laiškas JS, [Būgiai → Berlynas], 1929-03-28, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 697, l. 1r.

⁵⁷ BS laiškas JS, [Kaunas → Tilžė], 1937-05-04, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 293, l. 1r, 2r, 3r.

⁵⁸ BS laiškas JS, [Kaunas → Tilžė], 1937-05-07, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 293, l. 2r.

⁵⁹ *Ibid.*, l. 3r.

⁶⁰ BS laiškas JS, [Kaunas → Tilžė], 1937-06-01, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 293, l. 1r, 3r; BS laiškas JS, [Kaunas → Tilžė], [1938-06-04], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 304, l. 3r.

Bet nesusipratimai būdavo laikini, o broliai susitaikydavo. B. Sruoga skatino ūmesnį ir aikštingesnį brolių, iš karto norėjusių gero rezultato, sunkiau susitaikydavusių su nukrypimais nuo statybų plano, būti kantresniu ir pakantesniu: „Niekas juk iš karto nesidaro, – prie visų darbų ir tvarkymų pirmoje eilėje reikalinga kantrybė. Kaune darbai negali būti taip gerai organizuoti, kaip Vokietijoje, – šiuo atžvilgiu bus dar ne vienas nemalonumas, bet tai yra neišvengiama“⁶¹. J. Sruoga broliui buvo dėkingas už gerus patarimus sklypo ir namo reikalais.

Visą laiką J. Sruogai dirbant užsienyje, B. Sruoga rūpestingai kontroliavo brolio namų statybą, sąžiningai prižiūrėjo, kad darbai būtų atlikti kokybiškai. Rūpinosi, kur palankesnėmis kainomis gauti plytų, cemento, geležies ir kitokių medžiagų⁶². Nemažai pastangų įdėjo tvarkydamas namų aplinką (nuo sklypo suarimo iki Ramiosios gatvės išgrindimo prie pat brolio įvažiavimo, paskui įgaliotas tvarkyti ir sodą). Juokavo, kad įgijo naują amatą – tapo rangovas⁶³. Siuntinėjo broliui nuotraukas, kaip atrodė plynas sklypas, kaip jame po truputį ėmė kilti namas. B. Sruoga buvo patenkintas ir brolio namų statyba. Būdamas estetas jis džiaugėsi, kad brolis J. Sruoga, sunkiai sirgęs (didelis širdies išsiplėtimas), nematė realių statybos vaizdų. B. Sruoga norėjo jį apsaugoti nuo nykios ir pilkos kasdienybės, kurią turėjo pakeisti tik malonūs ir ramesni darbai – namo apsodinimo planai ir rūpesčiai:

Galimas daiktas, gerai, kad tu nematai juodojo statybos proceso. Iš griaučių, purvo, plytgalų, skeveldrų sunku įsivaizduoti, kaip bus padaryta, – tik žiną statybos procesą gali darbą vertinti. Dabar, kai darbas vyksta, išvaizda kas dieną keičias. Pastato sienelę – jau daug pasikeitė, kažkas išaugo, jaučiau pasidarė, linksmiau. Taip keičiasi kas dieną. Geriau būtų, kad tu namą pamatytum, kai jis bus netoli pabaigos, – tuomet tikrai nustebsi pamatęs. Dabar jau visai aišku: viduj namuose bus jauku ir patogų, vietos turėsite labai daug. Bet tai dar ne viskas, – reikia, kad būtų jauku ir lauke: pavasaris, vasara, iki vidurio rudens daug būsite kieme. Reikia, kad kiemas ir sodas būtų jaukus. Tai dabar žiemą tur[i]t[e] laiko, pagalvokite, pasitarkite, kaip jaučiau sutvarkyti, kokie dekoratyviniai ir vaisiniai medeliai sodinti. Žemė, sodas tvarkysis pavasarį, bet reikia paruošti planas, – ne tiktai žemės išplanavimas, bet ir sodintų medelių rūšis. [...] Tikrą iš namų ir sklypo džiaugsmą turėsite tikrai, kai medeliai žaliuos ir žydės!⁶⁴

⁶¹ BS laiškas JS, [Kaunas → Tilžė], 1939-05-17, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 315, l. 2r.

⁶² BS laiškas JS, [Kaunas], 1938-06-02, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 299, l. 1r.

⁶³ BS laiškas JS, [Kaunas → Tilžė], 1938-08-03, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 305, l. 1r.

⁶⁴ BS laiškas JS, [Kaunas → Tilžė], 1938-10-28, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 300, l. 2r.

B. Sruoga nuolat informavo, kaip konkrečiai sekėsi ir jam, padedamam uošvio Kazimiero Daugirdo, įgyvendinti savo namų, pirmiausia surinktų Būgiuose, viziją:

Mūsų namai pamažu realizuojasi. Miško pirkome už 1100 litų, – malkos, šakos ir pan. medžiaga paliks Daugirdui, bet užtat jis iš savo miško prikirto kelias dešimtis rąstų. Pradėjo jau vežti. Iki šv. Jurgio visos lentos jau bus išpjautos ir jaujoj džiovinamos. Lentoms mat labai daug medžiagos reikia. Taip pat ir stogui – skindeliai taip pat čia bus gaminami, – 150 lapų, juodalksnių; lentos visos – pušinės, o sienos – eglinės. Atrodo, kad 1938 m. rudenio pabaigoje jau bus galima keltis gyventi. Mums atrodo, su transportu geležinkeliu, su visu įrengimu kainuos apie 8000.⁶⁵

Mūsų namai – jau atgabenti į Kauną, per 7–10 dienų turbūt sienas jau sukraus.⁶⁶

B. Sruoga pasakojo broliui ir kitų įdomių nuosavo namo tvarkymo detalių: kaip iškeltas ir uždengtas stogas, iškimšti kaminai, sumūryta krosnis, įvesta elektra, padarytas vandentiekis ir kanalizacija, kokių trūkumų liko. B. Sruoga išskyrė penkis jo namą stačiusius žemaičius, „kurie dirbo kaip sau“⁶⁷. Jo namas (medžiagos ir darbininkų paslaugos) kainavo „ne mažiau 30.000 Lt.“⁶⁸

J. Sruogai nuoširdžiai rūpėjo, kaip brolio B. Sruogos šeimai sekasi, apsigyvenus pasistatytuose namuose: „Kaip jūs jaučiatės savuose namuose? Ar jauku, ar šilta? Kokie patogumai ir kokie nepatogumai?“⁶⁹

Vanda Sruogienė adekvačiai laiškų prierašuose rodė dėmesį būsimiems kaimynams:

Džiaugiuosi sužinojusi, kad vis tiek statot namus. Nėra blogas Jūsų sklypas. Kaip apsodinsit medžiais (radom aukso kasyklą: Raudondvario medelyne po centus dekoratyviniai krūmai ir medžiai!), krūmais, nesimatys sklypo kreivumas, bus dar gražiau, negu lygiam, simetriškam sklype. O kaimynystė su Jumis mane labai džiugina. Gražiai sugyvensim! Širdingiausių linkėjimų!⁷⁰

Tuo pat metu mūrinius namus Kaune statėsi ir jauniausias B. Sruogos brolis – ekonomistas Kazimieras Sruoga. Tačiau jis mažiau bendravo ir bendradarbiavo su broliais, dirbo individualiai.

⁶⁵ BS laiškas JS, [Kaunas → Berlynas], 1931-12-31, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 271, l. 1v.

⁶⁶ BS laiškas JS, [Kaunas → Tilžė], 1938-06-21, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 303, l. 3r.

⁶⁷ BS laiškas JS, [Kaunas → Tilžė], 1938-07-22, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 299, l. 2r.

⁶⁸ *Ibid.*

⁶⁹ JS laiškas BS, [Tilžė → Kaunas], 1938-09-23, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 858, l. 1r.

⁷⁰ BS laiškas JS, [Būgiai → Tilžė], 1931-12-31, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 271, l. 1v.

B. Sruoga ištrėmus į Štuthofą, o vėliau jam grįžus po tremties, J. Sruoga su žmona Brone Sruogiene rūpinosi brolio namais Kaune – jų ūkiu, administravimu, išlaikymu, nuoma.

Buitis ir sveikatos problemos. Balys Sruoga patarinėjo broliui Juozapui ne tik namų statybos, bet ir kitais buities klausimais – automobilio pirkimo, rašomosios mašinelės įsigijimo.

J. Sruoga buvo entuziastingas keliautojas, todėl jam reikėjo automobilio, su kuriuo ketino „apvažinėti Rytų Prūsiją ir, žinoma, Lietuvą“⁷¹. Jis su broliu Baliu dalijosi ne tik kelionių planais. Jis atviravo, kad yra neprityęs vairuotojas, kuriam sunku įveikti blogus kelius. Pasakojo ir apie nelaimingus atsitikimus kelyje, kai, nebūdamas kaltas, apkaltintas (užvažiavo ant grūdais pakrauto vežimo, kurį tempė pora arklių⁷²). B. Sruoga pasidalijo panašiais autoįvykių paradoksaus:

Tu dar rengiesi bylinėtis dėl mašinos, o aš jau bylą turiu – ir skandalingą! 1933 m. spalio mėn. 6 d. aš buvau keliose įstaigose ir prezidentūroj turėjau audienciją, o mane apkaltino, kad aš važiavęs su mašina, nedavęs signalo, išgąsdinęs motociklistą, kuris, automobilio nepaliestas, užvažiavo ant stulpo ir nuplėšė motociklui šoną. Aš čia esu absoliutiškai nekaltas, nes tą dieną visai nevažinėjau, ir štai dabar turiu įrodinėti, kad nekaltas! Man taip baisiai pikta, kad šiandien einu pas Šilingą – lojosiuos paskutiniaisiais žodžiais!⁷³

Grįždamas iš Mažeikių turėjau autokatastrofą. Važiuojant man vieškeliu, stauga iš už eglės išsuko į kelią sunkvežimis, savo mašinos sulaukyt nebegalėjau, turėjau pasirinkt – sukt į griovį ir apsiverst ar susitrenkt. Pasirinkau susidūrimą, – mašiną šiek tiek aplamdžiau, bet į Kauną gerai atvažiavau toliau. Pagal įstatymą ir visas taisykles kaltas sunkvežimio šoferis (nesignalizavo ir t. t.), bet ką aš iš jo gausiu!⁷⁴

Sruoga skatino brolių Juozapą pratintis įveikti kliūtis, dažniau, kiek leidžia sveikata, vairuoti, nesureikšminti absurdiškų situacijų. Pasak B. Sruogos, vairavimas – atgaiva, „geriausias nervams poilsis“⁷⁵. B. Sruoga, vasaras leidamas žmonos tėviškėje Būgiuose, buvo nusipirkęs „pusiau motociklą, pusiau dviratį“. Su juo važinėdavo į Viekšnių paštą. Važinėjimą vadino „pramoga“, atitraukusia nuo kasdienio ir įtempto kūrybos darbo⁷⁶.

⁷¹ JS laiškas BS, [Tilžė → Kaunas], [apie 1934], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 857, l. 1r.

⁷² JS laiškas BS, [Tilžė → Kaunas], 1934-09-17, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 855, l. 1r-v.

⁷³ BS laiškas JS, [Kaunas → Tilžė], [1934-09-21], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 275, l. 1r.

⁷⁴ BS laiškas JS, [Kaunas → Tilžė], [1938-09-01], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 275, l. 1r.

⁷⁵ BS laiškas JS, [Būgiai → Tilžė], 1934-08-14, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 306, l. 1r.

⁷⁶ BS laiškas JS, [Būgiai → Berlynas], 1931-07-15, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 269, l. 1r.

J. Sruoga, pardavęs savo seną automobilį, planavo įsigyti naują. Automobilio pirkimo klausimais tarėsi su daugiau praktikos turėjusiu B. Sruoga. Jis racionaliai siūlė pirmiausia apgalvoti, kokiais – Lietuvos ar užsienio – keliais brolis J. Sruoga planuoja daugiau važinėti, pagal tai ir rinktis automobilį. Brolis diplomatas buvo nusižiūrėjęs keletą jį dominusių automobilių – „Ford“, „Willy“, „Citroen“. Su broliu B. Sruoga detalčiai aptarinėjo šių automobilių privalumus ir trūkumus. Jis siūlė galvoti apie atpigusias prancūziškas mašinas, kurių yra labai gerų ir gražių. Amerikietiškas mašinas apibūdino kaip per daug standartizuotas, greit išklibančias. B. Sruoga priminė, kad reikėtų rinktis tokią firmą, kurios mašinos Lietuvoje plačiau naudojamos, nes sugedus nekils problemų dėl detalių⁷⁷. Jis rekomendavo Lietuvos keliams tinkamesnę automobilį „Opel“⁷⁸. Po išsamių diskusijų su broliu J. Sruoga įsigijo naujesnės laidos automobilį „Terraplane“.

J. Sruoga žinojo, kad brolis B. Sruoga turėjo mažą rašomąją mašinėlę. Planuodamas įsigyti mašinėlę, J. Sruoga prašė patarti, kokią rinktis – „Royal“ ar „Underwood“. Klausinėjo, „[a]r jos praktiškos, pakankamai stiprios ir šiaip ar geros“⁷⁹, domėjosi kainomis, veikimu⁸⁰. J. Sruoga neįsigijo brolio patartos rašomosios mašinėlės „Corona“, kuria naudojosi visą gyvenimą ir buvo patenkintas. Jis nusipirko kitą – „Royal“, kurią brolis buvo rekomendavęs anksčiau. J. Sruoga, dar neįgudęs naudotis nauja mašinėle, prašė brolio pagalbos: „Gal tu iš savo praktikos galėtum duoti kokiuos nors patarimus, kaip su mašinėle apsieiti“⁸¹.

J. Sruoga, kartais, išklausęs brolio nuomonės, argumentų, suteiktų žinių, pastabų, pasielgdavo ir savaip. Prašė dėl to nepykti: „Tu neužsigauk, kad aš ne visais tavo patarimais pasinaudoju“⁸².

Brolius ypač suartino panašios sveikatos problemos. B. Sruoga jau Petrograde skųsdavosi pašlijusiais nervais. J. Sruogą vargino „itin aukšto laipsnio neurastenija“, kurios simptomus brolis iškart atpažino⁸³. Pasak B. Sruogos, „[p]rie neurastenijos taip greitai [...] žymaus sveikatos pagerėjimo nėra nė ko laukti. Aš ant savo kailio tą ligą esu gerai patyręs ir žinau,

⁷⁷ BS laiškas JS, [Kaunas → Tilžė], 1938-08-03, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 305, l. 1r.

⁷⁸ BS laiškas JS, [Kaunas → Tilžė], 1937-02-03, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 288, l. 1r–v.

⁷⁹ JS laiškas BS, [Tilžė → Kaunas], 1937-01-08, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 857, l. 2v.

⁸⁰ BS laiškas JS, [Kaunas → Tilžė], 1937-01-13, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 287, l. 1v.

⁸¹ JS laiškas BS, [Tilžė → Kaunas], 1938-12-15, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 858, l. 1r.

⁸² JS laiškas BS, [Tilžė → Kaunas], 1938-06-11, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 858, l. 1v.

⁸³ BS laiškas JS, [Kaunas → Tilžė], 1938-06-07, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 301, l. 1r.

kokia tai velniava“⁸⁴. B. Sruoga konsultavo brolių vaistų, homeopatijos, sanatorijų, gydytojų pasirinkimo, sveikatai palankesnio klimato klausimais⁸⁵.

B. Sruoga buvo ypač jautrus artimųjų skausmui. Ištikus bėdoms, nelaimėms, ligoms, jis buvo kartu su tėvais, broliais, padėdamas jiems ir finansiškai, ir moraliai.

B. Sruoga ir visi jo broliai ypač mylėjo motiną A. Sruogienę, vadino ją tik švelniai, maloniai – motute. B. Sruoga bene labiausiai rūpinosi 1929 ir 1930 m. smarkiai pasiligojusios motinos sveikata (nepagydomi susirgimai – stipraus laipsnio, smarkiai progresuojanti sklerozė, gerklės ir liežuviu raumenų atrofija, „kilusi paraližo pagrindais“). Abu kartus motina buvo apsigyvenusi pas B. Sruogą Kaune. Sūnus vedžiojo ją pas tuo metu geriausius Kauno gydytojus, Lietuvos universiteto dėstytojus – chirurgą Vladą Kuzmą, psichiatrą, neuropatologą Juozą Blažį. Broliui J. Sruogai išsamiai aprašydavo motinos konsultacijas, gydytojų diagnozes ir sveikatos prognozes⁸⁶. Ramiai gyvendama pas sūnų Kaune motina sustiprėjo, jos sveikata pagerėjo. B. Sruoga nelaimėje gelbėjo ir sunkiai susirgusį, Baibokų ūkį tvarkiusį brolių Aniolą Sruogą, slaugė jį sanatorijoje netoli Kauno, kartu su broliu Kazimieru Sruoga padengė gydymo išlaidas.

Laiškuose broliai dalijosi malonesniais naujaisiais asmeninio ir giminės gyvenimo įvykiais. J. Sruoga džiugiai pranešė, kad jo žmona pagimdžiusi dukterį. Ją Tilžėje be didelių iškilmių pakrikštijo Marijos Jolitos vardais. „Mažytė jau turi 7 mėn., susilaukė jau ir dantukų“⁸⁷. V. Sruogienė, reaguodama į pridėtą Jolitos, Dalios Sruogaitės pusseserės, fotografiją, paliko priedą B. Sruogos laiške:

Dėkui širdingai už fotografijas! Kokia graži ir miela mergytė! [...] [F]otografija džiaugiamės, todėl saugosim – Dalė taip didžiuojasi savo sesute, taip džiaugiasi ją turėdama. Be galo noriu, kad mūsų mergaitės viena kitą pažintų ir kad būtų jų tarpe tikri giminiški santykiai.⁸⁸

J. Sruoga pirmasis B. Sruogai pranešė ir apie brolio K. Sruogos šeimos pagausėjimą – gimusią dar vieną Dalios Sruogaitės pusseserę⁸⁹.

B. Sruoga su broliu pasidalijo įspūdžiais iš Baibokų ūkį tvarkiusio ketu-

⁸⁴ BS laiškas JS, [Kaunas → Palanga], 1938-08-22, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 304, l. 1r.

⁸⁵ BS laiškas JS, [Kaunas → Tilžė], 1938-06-07, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 301, l. 1r.

⁸⁶ BS laiškas JS, [Kaunas → Berlynas], 1929-10-29, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 264, l. 1r, 2r, 3r.

⁸⁷ JS laiškas BS, [Tilžė → Kaunas], 1934-09-17, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 855, l. 1r.

⁸⁸ BS laiškas JS, [Kaunas → Tilžė], 1935-10-30, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 278, l. 1r.

⁸⁹ BS laiškas JS, [Kaunas → Berlynas], 1929-11-29, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 265, l. 3r.

riasdešimties metų sulaukusio brolio Aniolo antrųjų vedybų (prieš dešimt metų jis buvo palaidojęs pirmąją žmoną, kuri mirė gimdydama). Našlys A. Sruoga antrajai santuokai ryžosi labiau dėl praktinių sumetimų, spaudžiamas brolių. Baibokų ūkiui buvo reikalinga šeiminkė, kuri prižiūrėtų pasiligojusius tėvus. Prieš santuoką A. Sruoga Panevėžyje rūpestingai tyrėsi sveikatą, nes manė, kad pirmoji žmona ją užkrėtusi džiova⁹⁰. B. Sruoga su kaimo jaunimu važiavo į A. Sruogos nuotakos tėviškę, vestuvėse prikūrė daug linksmų išdaigų ir triukšmo⁹¹. B. Sruoga aprašė brolio A. Sruogos vestuvių Baibokuose nuotaiką ir nesusipratimus dėl nuotakos kraičio: „Kad Aniola „apženijom“, turbūt jau rašė kas nors. Vestuvės buvo – kaip jos ir gali būti Baibokuose: reikia tik stebėtis, kad niekas į šulinį neįkrito, klojimo neuždegė ir niekas nenusprogo. Dėl pasogos irgi nesusipratimai išėjo: suderėjo 6000, gavo tik 3000 – ir tai tik dabar, dėl kitų – vekselius paėmė. Tiek to“. V. Sruogienė prisiminė, kad „tada B[alys] tikrai šėlo, buvo pačiame aukščiausiam laipsny garbinamas kaip pirmasis poetas, dūko“⁹². A. Sruogos vestuvės turbūt paskutinį kartą smagiai sujudo Baibokus prieš artėjančias Sruogų šeimos nelaimes (tėvų, A. Sruogos mirtį) ir istorinius krašto pasikeitimus (okupaciją, Antrojo pasaulinio karo, tremties į Štuthofą, pokario traumas). Kaip liudija V. Sruogienė, jie kartu paskutinį kartą Baibokuose lankėsi „jau gerokai po Aniolo laidotuvių“⁹³.

Brolis Adolfo baudžiamoji byla. Atsiminimuose tik trumpai užsiminama apie garsiausią prieškarį korupcijos bylą. Balio Sruogos brolis Adolfas Sruoga, buvęs pašto valdybos viršininkas, buvo nuteistas už pašto ženklų klastojimą ir platinimą. Kadangi A. Sruogos baudžiamosios bylos⁹⁴ esmė ir detalės ne kartą aptarti istorikų darbuose⁹⁵, žiniasklaidoje⁹⁶, laiškuose atsiskleidžia kiti aspektai – kaip jautėsi ir gyveno izoliuotas A. Sruoga nuo

⁹⁰ *Ibid.*, l. 2r.

⁹¹ [Salomėjos Balčiūnaitės-Sruogienės-Kaziliūnienės atsiminimai], *op. cit.*, p. 14–15.

⁹² Vandos Sruogienės laiškas Algiiui Samulioniui (toliau – VS laiškas AS), [Čikaga → Vilnius], 1987-04-18, in: *LLTI BR*, [neaprašytas AS fondas], l. 1r.

⁹³ Vandos Sruogienės laiškas Vladui Žukui, Čikaga → Vilnius, 1981-03-26, in: *Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 141, b. 319, l. 7r.

⁹⁴ Adolfo Sruogos baudžiamoji byla, in: *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 478, ap. 4, b. 8194, b. 11649.

⁹⁵ Bernardas Gailius, *Nusikaltimai „prie Smetonos“: Rezonansinių tarpukario Lietuvos baudžiamųjų bylų studija*, Vilnius: Aidai, 2008, p. 38–62.

⁹⁶ Asta Dykoviėnė, „Klaipėdos krašto priedangoje – aferistai (garsiausia prieškarį byla)“, 2013-10-12, in: <http://www.diena.lt/naujienos/klaipeda/miesto-pulsas/klaipėdos->

suėmimo iki teismo proceso pabaigos (1931–1935), kaip jis pats vertino bylą, ką apie ją prisiminė V. Sruogienė.

1931 m. pabaigoje B. Sruogos laiškuose pasirodo žinutės apie iškeltą pašto ženklų bylą. B. Sruoga Kaune jau nuo rugsėjo mėnesio lankė izoliuotą brolių Adolfą, laukiantį teismo. B. Sruoga aprašė susitikimus su broliu (nuo izoliacijos 1931 m. iki galutinio teismo nuosprendžio 1935 m.). B. Sruoga rūpinosi įkalintu broliu (maistu, spauda, knygomis), dėjo daug pastangų, lėšų ir nervų (samdė advokatus, naudodamasis pažintimis ir ryšiais, bandė paveikti valdininkus ir teisininkus), kad A. Sruogai, dar galinčiam būti naudingu Lietuvai, bausmė būtų sumažinta. B. Sruogos įsitikinimu, A. Sruogos baudžiamoji byla, kurią įvardijo Sruogų giminės „tragedija“⁹⁷, užtraukusi gėdą, ir dėl to jis stipriai išgyveno: „O aš gi sergu dėl jos!“⁹⁸ V. Sruogienės žodžiais, „Balys be galo iškentėjo visą tą istoriją, daug jam jėgų ir laiko užėmė... Daug nemiegotų naktų turėjom“⁹⁹.

Žinoma, kad A. Sruoga, pasibaigus tardymui, neprisipažino kaltas. Jis teigė, kad pašto ženklų neklastojo – tvirtino, kad „tai tik techninis spaudos brokas. Tai, ką jis pirkto ar pardavė, buvo asmeninės kolekcijos dalis“¹⁰⁰. A. Sruoga elgėsi ramiai, pasyviai, o atrodė ir jautėsi gerai¹⁰¹, niekada neprašė artimųjų pagalbos. B. Sruogos žodžiais, brolis A. Sruoga „[a]trodo taip pat, kaip ir seniau. Ūpas jo taip pat geras, geresnis negu mūsų. Jokio jaudinimosi nematyti, skundžiasi tiktai, kad teismas buvo šališkas“¹⁰². A. Sruoga nepasitikėjo bylos metu teisingumo ministro pareigas ėjusių Stasiu Šilingu, kuris, jo įsitikinimu, buvo sąmoningai paveiktas pašto ženklų eksperto Adomo Varno ir Valstybės kontrolės vyriausiojo revizoriaus Juozo Tomkaus¹⁰³. B. Sruoga stengėsi įtikinti, kad „Šil[ingas] negali būti prieš jį nusistatęs ir kad jis iš viso į bylą sprendimą nesikiša“¹⁰⁴. A. Sruoga su-

pasto-priedangoje-feristai-garsiausia-prieskario-byla-418386), (2018-07-29); „Adolfo Sruogos pašto ženklų afera“, in: <http://www.lituanica.eu/Sruogos-byla.htm>, (2018-07-29).

⁹⁷ BS atvirlaiškis JS, [Kaunas → Tilžė], [1939-03-01], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 313, l. 1v.

⁹⁸ BS laiškas JS, [Kaunas → Tilžė], [1937-01-17], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 304, l. 1v.

⁹⁹ VS laiškas AS, [Čikaga → Vilnius], 1990-09-23, in: *LLTI BR*, [neaprašytas AS fondas], l. 3r.

¹⁰⁰ „Adolfo Sruogos byla – Lietuvos pašto ženklai 1918–1940“, in: <http://stamps.adie.lt/adolfosruogosbyla.html>, (2018-08-09).

¹⁰¹ BS laiškas JS, [Kaunas → Tilžė], [1934-09-21], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 275, l. 1r.

¹⁰² BS laiškas JS, [Kaunas → Tilžė], [1935-03-12], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 276, l. 1r.

¹⁰³ BS laiškas JS, [Kaunas → Tilžė], [1937-05-21], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 293, l. 1r.

¹⁰⁴ *Ibid.*

prato, kad buvę nusikaltimo bendrininkai rūpinasi savimi, versdami kaltę jam, todėl nenorėjo bylos atnaujinimo: „Kol kas sutarėm, kad aš privačiai pasikalbėsiu su vienu kitu advokatu, palauksim motyvuoto [Jono] Augūno bylos sprendimo. Bet aš aiškų turėjau išpūdį, kad Ad[olfas] bylos atnaujinimo nenori, – ir Augūnas su C^o jam bėdą verčia“¹⁰⁵. V. Sruogienė, itin neigiamai charakterizavo ir vertino Augūną, minėjo, kad „bene jis buvo aferos iniciatorius ir vykdytojas“¹⁰⁶. V. Sruogienė pirma abstrakčiau užsiminė apie Augūno bendrininkus: „[G]reta Adolfo buvo dar du asmenys, ne mažiau kalti (vienas jų net fiziškai savo ranka prisidėjo, o kitas buvo viršininkas. Kad pastarojo prestižas nenukentėtų, buvo susitarta, kad vienas pasiims atsakomybę, o anie jį išgelbės“¹⁰⁷. Vėliau V. Sruogienė konkrečiai rašė, kaip su pašto ženklų byla, be A. Sruogos, susiję kiti du asmenys – dailininkas Varnas ir inžinierius Vytautas Vileišis, 1934 m. ėjęs susisiekimo ministro, vėliau diplomato pareigas: „Trys pastarieji – pagrindiniai bylos kaltininkai. Varnas savo rankomis pašto ženklus falsifikavo, Adolfas vykdė, o Vileišis pridengė – visi pasipelnė. Varnas su Vileišiu prikaltė Adolfą prisiimti kaltę vienam, o jiedu jį išvaduos. Tas patikėjo“¹⁰⁸. V. Sruogienė, paprašyta Samulionio prisiminti A. Sruogos baudžiamosios bylos įvykius, pabrėžė ir kartu apgailestavo, kad jos žinios nėra teisiškai pagrįstos: „Aš tą žinau iš pačių pirmųjų šaltinių, bet tyliu. Įrodymų neturiu ir – kas padės visą tą purvą išskelti...“¹⁰⁹

B. Sruoga rašė, kad prezidentas Antanas Smetona norėjo atsižvelgti į prašymą A. Sruogai sumažinti bausmės laiką¹¹⁰, teisingumo ministras Jonas Masiulis taip pat buvo linkęs skirti ne penkiolikos, bet aštuonerių metų kalėjimo bausmę¹¹¹.

Iki galutinio bausmės paskelbimo nuosprendžio A. Sruoga buvo uždarytas Kauno sunkiųjų darbų kalėjime. J. Sruoga, tuo metu dirbusį Tilžėje ir teismo procesą sekusį iš laikraščių, o nuosprendį išgirdusį per radiją,

¹⁰⁵ *Ibid.*

¹⁰⁶ VS laiškas AS, [Čikaga → Vilnius], 1990-09-23, in: *LLTI BR*, [neaprašytas AS fondas], l. 1r.

¹⁰⁷ VS laiškas AS, [Čikaga → Vilnius], 1987-02-15, in: *LLTI BR*, [neaprašytas AS fondas], l. 1r.

¹⁰⁸ VS laiškas AS, [Čikaga → Vilnius], 1990-09-23, in: *LLTI BR*, [neaprašytas AS fondas], l. 3r.

¹⁰⁹ *Ibid.*

¹¹⁰ BS laiškas JS, [Kaunas → Tilžė], 1938-02-22, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 298, l. 1r.

¹¹¹ BS laiškas JS, [Kaunas → Tilžė], 1938-06-13, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 302, l. 1r.

šiurpino nesuvokiamas brolio A. Sruogos elgesys (kaltės nepripažinimas ir negalėjimas paaiškinti, už ką sėdi kalėjime), neaiškios bylos aplinkybės: „Plaukai šiaušiasi nuo tokio skandalo!“¹¹²

Nepaisant patirto sukrėtimo, J. Sruoga nepasmerkė įkalinto brolio A. Sruogos, bet svarstė, kaip galėtų padėti:

Kaip tai nebūtų, man atrodo, kad mūsų, kaip brolių, rūpesnis turi būt Adolpui visgi kuo galime ir kaip galime padėti, nes juog ir Vyriausybė, ir visa, galima sakyti, Lietuvos visuomenė jį jau pasmerkė ir nubaudė. Jeigu mes nepadėsime, – tai kas gi bepadės? Juog jis visgi dar gyvas žmogus ir nežiūrint į jo pasibjaurėtiną nusižengimą, – jis gali suprasti padarytą begalinę kvailystę ir gali pasitaisyti. Asmeniškai Adolpui, tiesa, gal ir nedaug galima padėti. Čia jau automatiniai veikia nepermaldujami įstatymų nuostatai.¹¹³

J. Sruogą gąsdino įaudrinta viešoji nuomonė, kad „baisiai išpūsta byla pasidarė beveik politinio pobūdžio“¹¹⁴. Jis prisiminė, kad 1905 m. už Čypėnų valsčiuje įvykdytą maištą ir nuverstą caro valdžią¹¹⁵ jis buvo nuteistas tremtimi į Sibirą. Tuomet J. Sruoga gerai susipažino su katorganinkų padėtimi. Nubaustieji katorga netekdavo visų teisių. Sunkiųjų darbų kalėjimas, kuriame atsidūrė brolis A. Sruoga, jam kėlė asociacijų su ankstesne rusų katorga.

B. Sruoga, paprašytas brolio suteikti daugiau informacijos, plačiau aprašė šiek tiek pasikeitusius įstatymus, vietą, kur atsidūrė A. Sruoga, jo veiklą:

„Sunkiųjų darbų“ kalėjimas yra daugiau juridinis terminas, jis liečia daugiau teisių suvaržymą, negu pačius darbus. Pradėjus bausmę vykinti pirmuosius 3 mėn. neprileidžia lankytojų ir neduoda pašalinio maisto. Po trijų mėnesių – vėl galima lankyti ir maisto duoti. Darbo visiems nuteistiems neužtenka, – darbas duodamas individualiai. Voldemaras, sakysime, „biblioteką tvarko“, – turi savo rašomą mašinėlę ir visokius daiktus rašo. Adolpas jau dabar projektuoja, kaip be pinigų būtų galima kalėjimas pastatyti, – mat šiemet vėl išbraukė lėšas kalėjimo statybai. Braižo braižinius, gamina projektus, – čia gal jis ir turi perspektyvų.¹¹⁶

Dar nebaigus bylos ir nepradėjus vykdyti teismo nuosprendžio, A. Sruoga buvo patalpintas su įkalintu Klaipėdos krašte veikusios nacistinės orga-

¹¹² JS laiškas BS, [Tilžė → Kaunas], 1935-11-25, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 855, l. 2r.

¹¹³ JS laiškas BS, [Tilžė → Kaunas], 1935-03-02, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 854, l. 2r.

¹¹⁴ BS laiškas JS, [Kaunas → Tilžė], 1938-02-14, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 304, l. 1r.

¹¹⁵ Algirdas Garbauskas, „Ernestas Galvanauskas ir Čypėnų respublika“, in: <http://www.skrastas.lt/?data=2013-01-25&id=1354008437&pried=2012-11-27>, (2018-08-09).

¹¹⁶ BS laiškas JS, [Kaunas → Tilžė], [1934-03-12], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 276, l. 1r.

nizacijos lyderiu, veterinaru Ernstu Neumannu. B. Sruoga rašė, kaip brolis A. Sruoga pasikeitė, kuo jis užsiėmė:

Atrodo jis visai neblogai, tik kiek daugiau pražilęs. Gyvena ligoninėj (ligonio, galinčio dirbti darbą padėty) viename kambary su Neumann'u. Neumann'as ligoninėj daro visokius analizus, o Adolpas – veda vaistų atskaitomybę. Jų kambarys užrakinamas tiktai nakčiai, o dieną jie laisvai vaikšto. Porai valandų išeina ant stogo, ant verandos pasivaikščioti. Maistas esąs neblogas, juo galėtų esą gyventi ir be pašalinės pagalbos. Kambarys esąs geras. Ir nuotaika jo – visai nebloga, neprislėgta.¹¹⁷

J. Sruoga suvokė, kad turi susitaikyti su priimtu teismo sprendimu. Bet jam ramybės nedavė mintis, kad kalinys gali būti ir nekaltas: „Dar baisiau pamislyti, kad jis būtų nekaltai taip smarkiai nubaustas ir neturėtų galimybės įrodyti savo nekaltybę“¹¹⁸.

Nuteistasis A. Sruoga neatviravo. B. Sruoga ne kartą laiškuose broliui Juozapui apgailestavo: „Ad[ol]po reikalai baigia man nervus sugadinti. Ir faktinai nieko jam pagelbėti negalima. Juo labiau, kad aš niekuomet nežinau, ką jis galvoja ir kada man teisybę sako“¹¹⁹. J. Sruoga brolio A. Sruogos būseną, aprašytą laiškuose, vertino kaip sąmoningą atsiribojimą: „Aš pilnai suprantu A-po psichinį stovį. Jis jau yra pasinėręs į kitą gyvenimą, jame apsipratęs. Mūsų gyvenimo sąlygos jam labai tolimos ir gal jam net svetimoms pasidarė“¹²⁰.

Teismo proceso metu A. Sruogos žmona Tatjana Sruogienė, kurios B. Sruoga nemėgo nuo studijų Rusijoje, gavusi 2000 litų iš įkalinto vyro pinigų rezervo, pasitraukė iš Lietuvos. A. Sruogos sūnums, ypač Leonardui, B. Sruoga siūsdavo lietuviškų knygų, laikraščių. B. Sruoga atsisakė ir savo palikimo dalies tėvo pasirašytame Baibokų ūkio testamente. Jis norėjo, kad iš kalėjimo paleistas brolis A. Sruoga turėtų kur grįžti¹²¹.

Visuomeninio ir politinio gyvenimo atspindžiai. Balio ir Juozapo Sruogų laiškuose atsispindi ir keletas politinio gyvenimo aspektų.

B. Sruoga broliui rašė, kad gavo kvietimą stoti į valdančiąją tautininkų partiją, bet sąmoningai atsisakė. Jis aprašė, kad dėl tokio asmeninio

¹¹⁷ BS laiškas JS, [Kaunas → Tilžė], 1938-01-20, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 304, l. 1r–v.

¹¹⁸ JS laiškas BS, [Tilžė → Kaunas], 1935-03-02, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 854, l. 1v.

¹¹⁹ BS laiškas JS, [Kaunas → Tilžė], [1937-01-17], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 304, l. 1v.

¹²⁰ JS atvirlaiškis BS, [Tilžė → Kaunas], 1938-01-22, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 858, l. 1v.

¹²¹ BS laiškas JS, [Palanga → Tilžė], [1936-07-17], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 285, l. 1r.

sprendimo buvo persekiotas: klausytasi jo pokalbių telefonu, tikrinta korespondencija.

O šiaip dabar su daug kuo patylomis pešuosiu. Pavasarį turėjau oficialų pakvietimą įstoti į valdančią partiją, – mandagiai, korektiškai, bet griežtai atsisakiau. Ir po painios procedūros išėjau iš „Vairo“ bendradarbių tarpo, – atsisakydamas rašyti straipsnį, kurį senai man užsakė. Matyti, prisiminė, kad aš viešai su [Augustinu] Voldem[aru] gana dažnai susitikdavau. Tat dabar seka mane. Kauno telefono klauso, man rašomus laiškus atplėšinėja, kitus gi stačiai pavagia kriminalka. Tiktai atvirlaiškiai ateina greit ir tvarkingai. Tų durnių, žinoma, aš nebijau, – tik visa tai erzina mane.¹²²

B. Sruoga prašė brolio atkreipti dėmesį, kokį jo išsiųstą laišką gaus – pažeistą ar nepažeistą: „Ka[d] kas nepanorėtų ir šio laiško skaityti, aš jį prisegu (baltą poperį) mechaniniu segtuku po antspaudu, – patikrink, ar tvarkingai, ar nesuglamžytą gausi“¹²³. J. Sruoga, padėkojęs už šįkart gautą neatplėštą laišką, taip pat pastebėjo, kad „mūsų laiškai tankiai sulaikomi ir kontroliuojami“¹²⁴.

J. Sruoga, dirbęs Berlyno pasiuntinybėje, B. Sruogą perspėjo, kad studentai, grįžę iš Vokietijos, Lietuvos spaudoje nekritikuotų viešnagės užsienyje. Lietuvos spaudą skaitė suinteresuoti vokiečiai: „Mes, žinoma, padarysime viską, kad pigiau ir geriau patalpinti ekskursininkus, tik iš vieno statome sąlygą, kad jeigu kas nepatiks, tai nieko nerašyti laikraščiuose (vokiečiai tai seka!)“¹²⁵.

1925 m. rašytame laiške broliui J. Sruoga užsiminė apie tai, kaip vokiečiai rengiasi prezidento rinkimams, kokia rinkimų atmosfera: „Keletas dienų kaip puošiamas Berlynas vėliavomis“, o „krautuvės nespėja aprūpinti publikos medžiaga dėl vėliavų“¹²⁶. Antruoju Veimaro Respublikos prezidentu buvo išrinktas vokiečių karininkas Paulius von Hindenburgas, kuris 1933 m. Adolfą Hitlerį paskyrė Reichskancleriu.

J. Sruoga, 1934 m. pradėjęs dirbti Tilžėje, mažai rašė ir apie tuo metu (iki 1939 m.) vykusią aršiausią kovą tarp Lietuvos ir Vokietijos dėl Klaipėdos krašto. Laiškuose paminėtas vienas, labiausiai švietėjiškos prigimties diplomata J. Sruogą sukrėtęs nacistinės veiklos pavyzdys – Vydūno kūrybos (žy-

¹²² BS laiškas JS, [Būgiai → Tilžė], 1934-07-23, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 273, l. 1r, 2r.

¹²³ *Ibid.*, l. 2r.

¹²⁴ JS laiškas BS, [Tilžė → Kaunas], [po 1934-07-23], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 857, l. 1r.

¹²⁵ JS laiškas BS, [Berlynas → Kaunas], 1929-04-24, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 854, l. 1r.

¹²⁶ JS laiškas BS, [Berlynas → Kaunas], 1925-04-24, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 854, l. 2v.

miausių dramų *Prabočių šešėliai*, *Amžina ugnis*, *Pasaulio gaisras*) naikinimas: „Dar neseniai vokiečių policija konfiskavo pas jį 917 egz.“¹²⁷

1934 m. rugsėjo 11 d. J. Sruogai Tilžėje oficialiai buvo suteikta teisė eiti konsulo pareigas. Pranešdamas šią žinią broliui, J. Sruoga išsakė mintį, kad konsulo pareigų vykdymas slėgė dėl būtinybės bendrauti su vokiečiais: „[J]au suteikė man vokiečiai egzekvatūrą kaip konsulai. Dabar reikia daryti reikalingus vizitus. Eiti pas nacių ir kalbėti su jais daug malonumo nesudaro!“¹²⁸ B. Sruoga galvojo, kaip broliui sekėsi įsikurti Tilžėje. Ne viename laiške spėliojo, kad „turbūt tenai dabar bjauriausia vieta, kokia gali būti“¹²⁹, kai „dar tokia nervinga būklė“¹³⁰.

J. Sruoga išsamiau neaptarė ir diplomato darbo kasdienybės, susijusios su tarptautinės politikos įvykiais. Apie juos prasitardavo abstrakčiau. Pavyzdžiui, užsiminė apie vieną nacių judėjimo pradininką Klaipėdos krašte – Neumanną, siekusį ir kursčius ginklu atskirti Klaipėdos kraštą nuo Lietuvos. Klaipėdos krašto gubernatoriaus Jono Navako veikla, priimtas įstatymas „Tautai ir valstybei saugoti“, Klaipėdos krašto gyventojų lietuvių vienybė ardomąją nacistų veiklą slopino: „Nuotaika ir bendrai mūsų reikalai Klaipėdos krašte nėra jau taip blogi, kaip kartais gali iš šalies atrodyti, ir Neumann'o šalininkai nevieningi, o daugelis ūkininkų Neumann'o šalininkus veja lauk, mat visgi bijo vokiškos tvarkos“¹³¹. Bet jau 1938 m., likus metams iki Klaipėdos krašto užgrobimo, pabrėžta, kad situacija „be galo rimta“¹³².

Broliai laiškuose, matyt, dėl cenzūros, kuri buvo taikyta abiem, plačiau neaptarinėjo ir politinių aktualijų. Jų laiškuose daugiau erdvės asmeninio gyvenimo problemų aprašymui, buities realijoms, kelionių refleksijoms.

Brolių (auto)charakteristikos. Balį Sruogą tiksliausiai apibūdina mintys apie save. Dažnai minima dar studijų laikams Peterburge būdinga frazė, jos variacija ar leitmotyvas – jis yra toli nuo buities, nemoka praktiškai tvarkytis: „Aš visiškai nemoku tokius praktiškus dalykus spręsti ir nieko nesiorientuoju“¹³³.

¹²⁷ JS laiškas BS, [Tilžė → Kaunas], 1938-12-04, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 858, l. 1v.

¹²⁸ JS laiškas BS, [Tilžė → Kaunas], 1934-09-17, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 855, 1v.

¹²⁹ BS laiškas JS, [Būgiai → Tilžė], 1934-07-23, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 273, l. 1r.

¹³⁰ BS laiškas JS, [Būgiai → Tilžė], 1934-08-14, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 274, l. 1r.

¹³¹ JS laiškas BS, [Tilžė → Kaunas], 1938-11-29, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 858, l. 1r–v.

¹³² JS laiškas BS, [Tilžė → Kaunas], 1938-03-16, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 858, l. 1v.

¹³³ BS laiškas JS, [Kaunas → Berlynas], 1936-06-22, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 1300, l. 1r.

Dėl Baibokų praktiško tvarkymo aš mažai ką suprantu ir ką galiu patarti. Čia aš visiškai Tavimi pasitikiu ir sutiksiu su viskuo, ką tu nuspręsi. Jeigu taip būtų galima, aš įgaliočiau Tave, jei tai reikėtų, viską spręsti ir už mane, – nes iš mano sprendimų jokios praktiškos reikšmės niekuomet nebuvo ir nebus. Ką tu nuspręsi, visuomet bus geriau, negu mano samprotavimai. [...] O šiaip gi – kiekvieną kartą, kai man tenka tie reikalai spręsti, be susigriaužimo ir galvos skaudėjimo, man nieko daugiau neišaina. Šaltai svarstyti aš nemoku, viską primu opiai ar, kad nori, „lyriškai“, – bet tai negi praktiško gyvenimo reikalas. Man rodos, šiokių tokių teisių į lyriką aš turiu, ir jūs su Kazimieru negalite iš manęs reikalauti, kad aš mokėčiau šaltai ir praktiškai svarstyti, kaip jūs galite.¹³⁴

Man rodos šitaip: Vabalninkuos iš mūsų visų tu turi geriausią marķę, ir turi daugiau iniciatyvos, – daryk taip, kaip tau atrodo geriau, o mes su Kaziu sutiksime su visais tavo žygiais, – tai bus racionaliausia ir praktiškiausia. Ką gi aš galiu patarti, kad pats nežinau, nei ką, nei kaip reikėtų padaryti! Tu tuos dalykus geriau išmanai ir padarysi geriausia, kas galima padaryti.¹³⁵

Sruoga atotrūkį nuo buities grindė buvimo lyriku argumentu. Bandymas pasitraukti nuo konkrečių, žemiškų galvosūkių, jų net nepradėjus spręsti, sustiprėdavo tada, kai šalia būdavo proziškesnės prigimties broliai – Juozapas ir Kazimieras. B. Sruoga, pasitikėdamas broliais ir juos vertindamas už praktiškesnę orientaciją, gebėjimą racionaliai, aiškiai ir ramiai mąstyti¹³⁶, linko pasitraukti, pasyviau pritarti brolių sprendimams. Kai brolių greta nebūdavo, B. Sruoga iškilusias problemas puikiai išsprendavo pats dėl vienos svarbios priežasties. „Prigimtinė“ lyriko teisė sieta su išsiugdytu pareigingumu. Laiškuose B. Sruoga dažnai kartojo, kad jam labai svarbus pareigos jausmas, save laikė pareigos žmogumi, teikusiu pirmenybę įsipareigojimui – „reikia“, bet ne asmeniniam įgeidžiui – „noriu“: „[P]as mane yra tam tikras pareigos jausmas“, „jei yra tam tikros pareigos, tai tos pareigos turi būti atliktos“¹³⁷. B. Sruogai buvo svarbu įvykdyti duotus pažadus, net jei ir be entuziazmo: „Bet jeigu reikia – tai reikia, nēr ką čia daug šnekėti“¹³⁸. Reiklios pareigos liepiamas B. Sruoga budėjo ir prie jį įžeidusio, įskaudinusio mirštančio brolio Aniolo Sruogos, stengėsi jį paguosti, nuraminti, pralinksinti, atitraukti nuo slegiančių minčių. Kaip ir kiti broliai, rūpinosi įkalintu broliu Adolfu Sruoga, palaikė ryšį su jo šeimos nariais.

¹³⁴ BS laiškas JS, [Kaunas → Tilžė], 1937-02-10, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 289, l. 2r.

¹³⁵ BS laiškas JS, [Kaunas → Tilžė], [1937-12-15], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 318, l. 1r.

¹³⁶ BS laiškas JS, [Kaunas → Tilžė], 1936-06-22, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 1300, l. 1r.

¹³⁷ BS laiškas JS, [Kaunas → Tilžė], 1937-02-10, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 289, l. 1r.

¹³⁸ BS laiškas JS, [Kaunas → Tilžė], 1937-11-23, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 295, l. 2r.

Laiškai rodo ir tam tikrą brolių „vaidmenų“ pokytį. B. Sruoga, turėdamas itin daug patirties tam tikrose praktiško gyvenimo srityse (alpinizmo, kelionių organizavimo, namų planavimo, statybų ir kt.), tapo brolių pata-rėju. Broliai, dar niekada neišbandę ar būdami tik tam tikrų sričių naujokai, nedvejodami pasikloviė autoritetingu B. Sruogos žodžiu. Brolius, buvusius skirtingos prigimties ir interesų, vienijo pareigingoji bičiulystė.

Pokariniai laiškai. Išliko aštuoni broliui Juozapui Sruogai adresuoti laiškai, rašyti Baliui Sruogai grįžus iš tremties Štuthofe. Pirmąjį laišką bro-liui B. Sruoga išsiuntė praėjus savaitei po to, kai buvo paskraidintas į Vil-nių (1945-05-13). Jam buvo malonu, kad tik grįžęs tučiuojau sulaukė brolio J. Sruogos laiško, iš kurio ir sužinojo, kad po karo visi išliko gyvi ir sveiki. Apgailestavo dėl pablogėjusios J. Sruogos sveikatos. B. Sruoga skundėsi susilpnėjusia fizine sveikata, stipria skleroze, širdies pakrikimu, beveik pa-ralyžiuota viena koja ir ranka, labai aukštu kraujo spaudimu. Vilniuje juo rūpinosi gydytojai, kurie liepė vis gulėti.

B. Sruoga išsakė ir mintį, kad jam Mečislovas Gedvilas ir Aleksandras Gudaitis-Guzevičius pažadėjo „Vandą ir Dalią surasti ir padėti jom sugrįžti į Lietuvą“¹³⁹. Jis naiviai tikėjosi, kad žmonos ir dukters sulauks po dviejų ar trijų savaičių¹⁴⁰. B. Sruoga po ilgesnio laiko suprato, kad ideologų pažadai tušti – blėso viltis sulaukti artimųjų: „Baigiasi ketvirtai metai, kaip netekau šeimos. Jos susilaukimo perspektyvos man visiškai miglotos“¹⁴¹.

Toliau laiškuose pasakojo, kaip vokiečiai 1945 m. kovo 11 d. paliko jį gu-lėti patvoryje Godentovo dvaro kieme. Dalijosi kita informacija. Pasakojo, kaip 1944 m. spalio pradžioje iš Būgių į Vokietiją pasitraukė jo šeima. Pra-nešė apie brolio A. Sruogos mirtį Pečioros lageryje. Nerimavo dėl to, kad, būdamas lageryje ir grįžęs iš jo, visai nesulaukė brolio Kazimiero Sruogos (jis 1944 m. pasitraukė į Vokietiją) laišku.

Gydydamasis Vilniuje, B. Sruoga ilgėjosi brolio J. Sruogos, jo šeimos, Kauno – pačios artimiausios aplinkos, į kurią ketino visam laikui sugrįžti: „Labai pasiilgau Jūsų, ir Kauno, ir savo sodelio... Man labai norėtusi keltis gyventi į Kauną [...]“¹⁴². Nors formaliai ketino grįžti į universitetą dėstyti,

¹³⁹ BS laiškas JS, [Vilnius → Kaunas], [1945-05-27], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 1300, l. 1r.

¹⁴⁰ BS laiškas JS, [Vilnius → Kaunas], 1945-05-18, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 1300, l. 1r.

¹⁴¹ BS laiškas Petruį Cvirkai, [Birštonas → Vilnius], [po 1946-07-28], in: *LLTI BR*, f. 1, b. 5781, l. 7v.

¹⁴² BS laiškas JS, [Vilnius → Kaunas], [1945-05-27], l. 1v.

bet šioms pareigoms įkvėpimo nebeturėjo: „Pasidariau truputį laukinis, mokslo darbas manęs visai nebetraukia, jau daugiau dviejų metų jokių knygų nebeskaitau – ir nesinori skaityti. Nežinau, ar aš laikysiuos Universitete, ar noriu kokią nors kitą gyvenimo priemonę, kad galėčiau būti paunksmėje ir mažai tesidomėti pasauliu“¹⁴³. Toliau dalijosi kūrybiniais sumanymais – per vasarą sutvarkyti iš Štuthofo atsivežtus kūrinius „ir apie lagerį parašyti knygą“¹⁴⁴. Dar vėliau jau kitokia, „kreiva“, sunkiai sergančio ir blogai manančio asmens rašysena laiške, adresuotame broliui J. Sruogai ir brolienei B. Sruogienei, ironiškai ir pesimistiškai replikavo sovietinės sistemos suluošinto, „nereikalingo“ žmogaus situaciją po oficialiosios *Dievų miško* kritikos: „Gauti paskaitų Kauno universitete aš jau nebeturiu vilties, Valstybinė grožinės literatūros leidykla Kaune bankrutavo, tat bet kuri veikla manęs su Kaunu šiuo tarpu neberiša. Įkyrėjo man taip jau begyventi, bet visiškai nežinau, kaip tvarkytis, – gal ir noro tam nebėra“¹⁴⁵. Paskutiniame laiške, išsiųstame B. Sruogienei, nemaža užuominų, ezopinės kalbos. B. Sruoga brolienei rašė, kad tebėra „aukštoje apveizdoje“, apsuptas „angelų sargų“, todėl turįs gyventi „labai susikūprinęs“. Kartotas „trumpalaikio svečio“ leitmotyvas, nors viskas pasikeistų „nusilenkus“. Bet jis „nelinksta“, tik „lūžta“. Norėjo išsikelti iš Vilniaus, kad galėtų būti „laisvesnis savo elgesy“¹⁴⁶. Abstraktesnėmis užuominomis kalbėta apie neaiškia situaciją universitete, grėsmę netekti darbo, tebetaikomą spaudimą, persekiojimą.

Laiškų specifika rašymo ir tekstologiniu aspektais. Daugelis Balio Sruogos siųstų laiškų Juozapui Sruogai rašyti kaip dalykiniai reikalų raštai. Jie ypač primena protokolus: numeruojamos atskiros dėstomosios dalys, o informacija pateikiama planingai, trumpai, glaustai, be nereikalingų nukrypimų.

Nemažai Sruogos laiškų be datų. Apytikriai ar net visai tiksliai jas nustatyti padeda kruopštaus ir pedantiško diplomato Juozapo Sruogos pažymos, kada laiškas gautas arba kada į jį atsakyta. Dažniausiai prierašai pridėti laiško pradžioje paprastu, mėlynu, žaliu, raudonu pieštukais, parkeriu (mėlynu rašalu). J. Sruogos prierašų dėka įmanoma maksimaliai rekonstruoti brolių pokalbį laiškais, sudėliojant juos vieną po kito pagal

¹⁴³ *Ibid.*

¹⁴⁴ *Ibid.*

¹⁴⁵ BS laiškas JS, [Vilnius → Kaunas], 1946-06-06, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 698, l. 1v.

¹⁴⁶ BS laiškas JS, [Vilnius → Kaunas], 1947-03-02, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 316, l. 1r–v, 2r.

parašymo laiką¹⁴⁷. Jei laiškai be datų ir be priedašų, juos vis tiek dažniausiai galima susieti chronologiškai pagal tematiką. Dėl tokios viso korpuso rekonstrukcijos galimybės ši B. Sruogos laiškų kolekcija ypatinga visų rašytojo laiškų kontekste. Daugiau nė vienam B. Sruogos rašytų laiškų rinkiniui tokios rekonstrukcijos atlikti nebūtų įmanoma ir dėl apytikrio datavimo, ir dėl neišlikusių adresatų laiškų.

J. Sruoga, gavęs brolio B. Sruogos laišką, paraštėse ar tekste pasibraukdavo jam tuo metu buvusią svarbiausią, aktualiausią informaciją (pavyzdžiui, tėvų, Baibokuose gyvenusio brolio Aniolo Sruogos sveikata, tėviškės reikalai, brolio Adolfo Sruogos, vadovavusio Lietuvos paštui, teismo peripetijos, jo savijauta kalėjime ir kt.) ar ginčytinus, diskutuotinus teiginius (dėl automobilio pirkimo, teisinių Baibokų sklypo reikalų, namo Kaune statybų ir kt.), kuriuos išsamiau aptardavo savo laiškuose atsakydamas broliui.

B. Sruogos laiškai unikalūs ir dėl to, kad kai kurie iš jų, galima sakyti, rašyti dviejų autorių – laiškuose yra priedašų Vandos Sruogienės ranka, priduriant pastabą, pasiteiravimą, pasiunčiant linkėjimą, netikėtą žinią, pridedant aprašymą¹⁴⁸.

Jei J. Sruoga atostogaudavo užsienyje ar gydydavosi sanatorijoje, dalį B. Sruogos laiškų, kuriuose kalbėta apie namo statybos darbus Kaune, persiūsdavo žmonai Bronei Sruogienei. Kitoje laiško pusėje pridėdavo ir savo atskirą laišką adresatei¹⁴⁹. Nurodydavo, kur galima rasti B. Sruogos laiškų priedų (pavyzdžiui, prašymo nuorašų)¹⁵⁰.

Laiškas, turėdavęs vieną adresatą, eidavo per rankas – jį skaitydavo keli suinteresuoti žmonės. B. Sruogos rašytus laiškus J. Sruoga persiūsdavo ar perduodavo broliams K. Sruogai ar A. Sruogai, jei buvo aptarinėjami bendri reikalai, pavyzdžiui, Baibokų ūkio klausimai – broliai taupė laiką, nenorėjo kartotis.

Išvados. Balio Sruogos laiškų Juozapui Sruogai rinkinys yra nemažos apimties, todėl gali būti lyginamas su jo laiškais, rašytais 1915–1918 m. Valerijai Čiurlionytei ir 1919–1930 m. Vandai Daugirdaitei-Sruogienei. Sruogos laiškai, daugiausia pradėti rašyti nuo 1927 m., chronologiškai ir tematiškai

¹⁴⁷ B. Sruogos ir J. Sruogos pokalbio laiškais rekonstrukcija atlikta, saugoma asmeniame autorės archyve.

¹⁴⁸ BS laiškas JS, [Kaunas → Berlynas], 1931-12-31, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 271, l. 1v; BS laiškas JS, [Kaunas → Tilžė], 1935-10-30, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 278, l. 1v.

¹⁴⁹ BS laiškas JS, [Kaunas], 1937-09-01, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 294, l. 1v.

¹⁵⁰ BS laiškas JS, [Kaunas], 1939-01-19, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 315, l. 1r.

pratęsia minėtų kolekcijų pasakojimą. Iš laiškų galima sužinoti apie svarbiausius Sruogos gyvenimo įvykius tarpukariu (1927–1939) ir pokariu (1945–1947): organizuotas keliones su studentais, Lietuvos universiteto reformą, namų statybas Kaune ir Kauno gyvenimo realijas, brolio Adolfo Sruogos baudžiamąją bylą, tėviškę – Baibokus, pokarinio gyvenimo problemas.

Sruogos laiškų broliui Juozapui stilistika ir pobūdis kitokie, nei laiškų jaunystės bičiulei Čiurlionytei ir mylimajai Daugirdaitei. Laiškai broliui Juozapui jau neturi meninio lygmens, poetiškumo – lyrinių refleksijų juose visai nebėra. Ankstesnėms kolekcijoms itin būdingas „daugialypio“ laiško-eilėraščio, laiško-vertimo, laiško-prozos fragmento žanras akivaizdžiai paprastėja. Laiškas tampa dažniausiai tik būtinės informacijos perdavimo priemone. Ankstyvųjų laiškų romantinę, poetinę stilistiką, egzistencinį pobūdį iš esmės pakeičia savaip įdomus žemiškos kasdienybės, proziškas pasakojimas – dėstomi buitės rūpesčiai, aptariami dalykiniai reikalai, aprašomos kelionės. Sruoga, studijų metais buvęs vėjavaikis, svajotojas, idealistas, romantikas, vizijų regėtojas, mistikas, dabar atsiskleidžia kaip visiškai kitas žmogus – tvirtai žeme vaikstantis, racionaliai, konkrečiai mąstantis, tikslingai kalbantis, iniciatyvus, pedantiškas realistas. Čiurlionytei, Daugirdaitei ir Juozapui Sruogai rašytų laiškų rinkiniai, būdami skirtingi stiliaus, tematikos, aktualijų atžvilgiais, pasiremiant taikliais Juozapo Albino Herbačiausko žodžiais, gerai atskleidžia ir paties Sruogos – „dviveidžio Januso“ – prigimtį, charakterį, temperamentą.

Laiškuose išryškėja atsiminimuose mažiau akcentuoti ar visai neaptarti keli Sruogai būdingi bruožai: pareigingumas, planingumas, geri organizaciniai gebėjimai, konkretus mąstymas, disciplinuotumas, mokėjimas ekonomiškai tvarkyti buitinius, kelionių ir kitus praktinius reikalus.

Balio ir Juozapo Sruogų laiškuose atsispindi visų brolių tarpusavio santykiai. Iš laiškų matyti, kad Baliui Sruogai artimiausi buvo du broliai – vyriausiasis Juozapas ir jauniausiasis Kazimieras. Su pastaruoju, baigusiu ekonomijos mokslus, dažniau kalbėtasi telefonu, nei bendrauta laiškais. Sruoga, jausdamasis mažiau patyręs už brolius praktinėse gyvenimo srityse, labiau atitrūkęs nuo buitės, nuolat tardavosi, kaip reikėtų spręsti įvairius probleminius šeimos ir kitus visuomeninius klausimus. Jis broliams buvo autoritetas – šie didesnių gyvenimo projektų nesiimdavo, kartu jų neapsvarstė. Laiškai rodo, kad su Baibokų ūkį tvarkiusiu broliu Aniolu Sruoga jį siejo gana šalti pareigos santykiai (atsiminimuose šis brolis įvardytas priešingai – mylimiausiu). Įkalinto brolio Adolfo asmenybė jį suprasti ir pagelbėti norėjusiems broliams liko uždara ir mįslinga.

Balio ir Juozapo Sruogų laiškai keičia anksčiau įsitvirtinusių stereotipą dėl nedraugiškų, oficialių, šaltų brolių tarpusavio santykių. Laiškai liudija brolius, kuriuos skyrė dešimties metų tarpas, bendravus artimai ir atvirai. Juos vienijo maištinga dvasia, kare patirtos traumos, akademiniai interesai, panašūs kelionių ir rašymo pomėgiai, kalnų aistra, net ir buities, sveikatos rūpesčiai. Brolių susirašinėjimą galima skaityti ir kaip mažąją Sruogų šeimos, kurios šaknys Baibokuose, istoriją, o Balį Sruogą laikyti ir tos istorijos metraštininku.

LETTERS OF BALYS SRUOGA TO HIS BROTHER JUOZAPAS SRUOGA: A DUTIFUL FRIENDSHIP

Summary

The article aims to present the letters of Balys Sruoga to his brother Juozapas Sruoga. The collection includes the letters of Balys Sruoga (102 units) written from 1916 to 1947, and the letters of Juozapas Sruoga (100 units) written from 1929 to 1938. Most of the letters are stored at the Manuscript Section of the Institute of Lithuanian Literature and Folklore; some of them are at the Maironis Lithuanian Literature Museum in Kaunas. The correspondence of the brothers has not been published this far, nor has it been examined in more detail or described. By paying attention to details, the attempt is to clarify (1) how this collection of letters stands out in the context of the writer's other letters, (2) what information it provides about Balys Sruoga, Juozapas Sruoga and their other brothers, (3) how the materials in the letters are related to the testimonies of the reminiscences, and, (4) the textual peculiarities of this collection.

The letters tell their reader about the main events in Balys Sruoga's life during the interwar period (1927–1939) and after the war (1945–1947): excursions organized with his students, the reform of the Lithuanian University, house construction in Kaunas, the criminal charges against Adolfas Sruoga, their family homestead in the village of Baibokai, etc.

The existential nature of the early letters is fundamentally altered by the prosaic narrative of the down-to-earth mundane life: petty household concerns, pedantic discussions of business issues, or comprehensive travel descriptions. Balys Sruoga, who in the course of his studies was a raffish dreamer, an idealist, a romantic, an observer of extraterrestrial vision, a mystic, is replaced by a completely different person – standing firmly on the ground, rational, and an extremely thoughtful realist.

The letters reveal some traits of Balys Sruoga's character that are less emphasized or not discussed in his memoirs: dutifulness, planning, good organizational skills,

specific thinking, discipline, the ability of cost-effective management of his home affairs, travels, and other practical matters of life.

The letters of Balys Sruoga to Juozapas Sruoga change the previous stereotype of unfriendly, formal, and cold relations between the brothers. The letters testify that the brothers, one of whom was older by ten years, had a close and open relationship. The brothers were unified by the rebellious spirit, traumatic war experiences, academic interests, similar hobbies of travel and writing, a passion for mountain, and even the worries of everyday life and health concerns.

Many of Balys Sruoga's letters have no dates. Thanks to Juozapas Sruoga's notes, it was possible to maximally reconstruct the conversation that the brothers conducted in their letters by arranging them in the order of the time of writing. Due to the possibility of such a reconstruction of the whole corpus, this collection of Balys Sruoga's letters takes a special place in the entire context of the writer's epistolary legacy.